

CYGAŃSKA DUSZA

DWUMIESIĘCZNIK

Romano Atmo

6 2025
(120)

ISSN 1896-4427

Rozjeżdżamy
stereotypy o Rom(k)ach

Nowa kampania społeczna Fundacji W Stronę Dialogu

Zrealizowano dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Publikacja daje syka weł poglądy autorengre i naśły te javeł sykady kaj isy oficjalno stanowisko Ministroskro pał Sprawy Maśkratune i Administracja

Projekt dofinansowany
ze Zwiększonej Subwencji Oświatowej

4

10

14

20

24

26

30

- 4 Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach
- 7 Roztradas stereotypy pał Rom(ni)endyr
- 10 Wielki Wóz na łomżyńskim niebie
- 14 Dialog uzdrawiania
- 19 Spotkanie w Delegaturze ZUW w Koszalinie
- 20 Nowa jakość w kształceniu międzykulturowym
- 24 Wiedza fundamentem zrozumienia
- 26 Wspólne cele, jeden głos
- 30 Summer Workshop Camp 2025
- 34 Projekty realizowane przez ZRP w 2025 roku

Redakcja Romano Atmo nie odpowiada za opinie czytelników wyrażone w listach, opowieściach, wywiadach, etc. Artykuły, teksty i opinie zamieszczone w Romano Atmo nie są opiniami redakcji. Pismo nie odpowiada za treść artykułów i nie utożsamia się ze wszystkimi poglądami politycznymi prezentowanymi w magazynie.

*Fot. na okładce przedniej: Weronika Kuryło dla Fundacji W Stronę Dialogu
Fot. na okładce tylnej: Związek Romów Polskich*

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny
Roman Chojnacki

Redaktor techniczny
zastępca red. nac.
Damian Puszczykowski

Asystent redaktora
Anna Szymańska

Współpracownicy

Magdalena
Puszczykowska

Andrzej
Łuczak

ADRES REDAKCJI:

ul. K.S. Wyszyńskiego 32
78-400 Szczecinek
tel. 94 37 250 98
faks 94 37 250 96
zrp.romanoatmo@wp.pl
www.romowie.com
Skład: Damian Puszczykowski
Nakład: 500 egz.

Słowo od redaktora naczelnego

Drodzy Czytelnicy!

Mamy wielką przyjemność oddać do Waszych rąk ostatni tegoroczny numer naszego dwumiesięcznika. Numer szczególny, już 120., zamykający 20 lat naszego wydawnictwa.

I po raz sto dwudziesty stanowi on wyraz naszej misji, którą postanowiliśmy realizować, zaczynając wydawać to pismo. Jako redakcja chcemy naszym czytelnikom przekazywać treści jak najszerzej dotyczące romskiej problematyki, prezentować wszystko co dzieje się ważnego dla romskiej społeczności w Polsce. Chcemy także, by czytali nas nie tylko Romowie, by dzięki naszemu piśmie docierać do jak najszerszego grona czytelników i stanowić pomost ponad podziałami. Więcej – zasypywać te podziały! To, że przetrwaliśmy już tyle czasu dowodzi, że naprawdę jesteśmy potrzebni. A Romowie w całej Polsce, dzięki Romano Atmo mają swój głos.

Wielkie podziękowania należą się wszystkim, którzy współpracowali z nami przez te wszystkie lata – przy tworzeniu tekstów, udostępnianiu informacji i zdjęć – zarówno organizacjom, jak i prywatnym osobom.

A w najnowszym numerze mamy przyjemność zaprezentować Wam nową kampanię społeczną Fundacji W Stronę Dialogu „Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach”. Inicjatywę przybliży Czytelnikom sama autorka kampanii Cecylia Jakubczak, dyrektorka komunikacji fundacji. Przedstawiamy również wystawę plenerową „Wielki Wóz. Przynależność wędrowca. Tabor romski na postoju w okolicach Łomży.”, inspirowaną fotografiami Zygmunta Dudo, zorganizowaną przez Muzeum Północno-Mazowieckie. Ponadto relacjonujemy koncerty zorganizowane przez RSO Harangos, jako część artystyczna projektu SAM KADAJ. Piszemy także o naszym cyklicznym projekcie „Edukacyjne warsztaty z kulturą i językiem romskim”, skierowanym do uczniów szkół podstawowych, którego w tym roku realizowaliśmy już siódmą edycję z rzędu.

Oprócz tego publikujemy artykuł pt. „Nowa jakość w kształceniu międzykulturowym”, autorstwa Ilony Flażyńskiej z Muzeum Treblinka, o tegorocznej edycji studiów podyplomowych „Romowie. Wiedza i praktyki instytucjonalne” na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W numerze podsumowujemy również kampanię antydyskryminacyjną Fundacji Jaw Dikh „Sprawiedliwość naprawcza poprzez film i dialog”, a także wspominamy o spotkaniu z przedstawicielami stowarzyszeń romskich i asystentami edukacji romskiej, zorganizowanym przez Pełnomocnik Wojewody Zachodniopomorskiego do spraw Mniejszości Narodowych i Etnicznych Nelli Kopańską. Relacjonujemy także Summer Workshop Camp 2025 dla młodzieży romskiej z krajów Grupy Wyszehradzkiej, zorganizowany przez Fundację Dom Kultury. Na koniec zaś podsumowujemy tegoroczną działalność Związku Romów Polskich w ramach zadań zrealizowanych z dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Ciesząc się, że wspólnie z czytelnikami Romano Atmo możemy zakończyć ten jubileuszowy dla nas rok, w tym miejscu, chcielibyśmy Wam wszystkim złożyć najserdeczniejsze życzenia z okazji Świąt Bożego Narodzenia, wspólnych spotkań z rodziną, udanego świątecznego wypoczynku oraz dużo zdrowia. Oby nadchodzący Nowy Rok 2026 był dla nas wszystkich lepszy.

Javen sare saste i bahtale!

Devtesa!
Roman Chojnacki
Romanes Osiu

Kampania Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach

Czy Romki noszą tylko spódnice? Jaki jest stosunek społeczności romskiej do edukacji? I czy to prawda, że wszyscy Romowie prowadzą wędrowny tryb życia? Fundacja W Stronę Dialogu wystartowała z kampanią „Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach”, która rozprawia się z pięcioma popularnymi mitami na temat społeczności romskiej.

Bohaterki i bohaterowie kampanii „Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach”.
Fot. Weronika Kuryło dla Fundacji W Stronę Dialogu

Bohaterami i bohaterkami kampanii „Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach” są inspirujące młode osoby, które z odwagą przełamują stereotypy i pokazują prawdziwe oblicze współczesnych Romów i Romek. W serii krótkich wideo tłumaczą źródła mitów o społeczności romskiej i w oparciu o fakty mówią, jak jest naprawdę. Na warsztat biorą pięć stereotypów – o nomadyzmie, edukacji, ubiorze, pracy oraz klątwach i urokach. Lekka forma najnowszej kampanii Fundacji W Stronę Dialogu kryje w sobie ważny przekaz i sporą dawkę wiedzy – pokazuje jak bardzo bazujące na stereotypach uproszczenia są dalekie od tego, jaka w rzeczywistości jest współczesna społeczność romska.

Pięć osób – pięć stereotypów

„Stereotypy od lat kreują obraz romskiej społeczności. Mało kto widzi te pojedyncze osoby, które po prostu są. Mają swoje historie, emocje, codzienność.” – mówi dr Joanna Talewicz, prezeska Fundacji W Stronę Dialogu i dodaje – „W kampanii ‘Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach’ pokazujemy właśnie takie osoby – autentyczne, prawdziwe, które samym sobą zaprzeczają stereotypom, pokazują fakty i współtworzą nową narrację o romskiej społeczności”.

Wśród nich Piotr Koprowski, uczestnik 13. edycji programu Top Model, który zmierzył się z mitem dotyczącym nomadyzmu, wskazując, że obecnie zaledwie 2% osób ze społeczności romskiej prowadzi wędrow-

Przemówienie prezeski Fundacji W Stronę Dialogu dr Joanny Talewicz podczas inauguracji kampanii. Fot. Suzi Andreis dla Fundacji W Stronę Dialogu

„Rihanna powiedziała, że „stereotypy są wygodne dla tych, którzy nie chcą myśleć”. Ja wolę, jak mi niewygodnie!”

Piotr Koprowski – bohater kampanii „Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach”.

ny tryb życia. Prawniczka Olena Vaidalowych, która udowodniła, że coraz więcej Romów i Romek kończy szkołę i studia i Noemi Łakatosz, która rozprawiła się ze stereotypem dotyczącym ubioru, pokazując na własnym przykładzie, że współczesne Romki noszą zarówno spódnice, jak i spodnie. Głos w kampanii zabrał również muzyk i edukator Manuel Dębicki, który odniósł się do mitu dotyczącego pracy oraz Vanessa Pietrzak – asystentka osób z niepełnosprawnością, która z humorem i dystansem rozbroiła stereotyp o kłótniach i urokach rzucanych przez Romki.

Rolką w mity o Romach

„Skuteczna walka ze stereotypami zaczyna się od przekazania wiedzy. Trzeba je wyjaśnić – wskazać źródło i skonfrontować mity z faktami. Bardzo ważne jest również to, do kogo i jak mówimy. Kampania 'Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach' została stworzona z myślą o młodzieży. Dlatego zdecydowaliśmy się na dynamiczne wideo w formacie popularnych na Instagramie rolek i youtube'owych shortów. Łączymy rzetelną wiedzę z atrakcyjną dla młodych formą.” – wyjaśnia dyrektorka komunikacji Fundacji W Stronę Dialogu Cecylia Jakubczak, która jest autorką kampanii.

Z Instagrama do szkoły

Każdego tygodnia w mediach społecznościowych fundacji będzie pojawiało się jedno wideo, któremu towarzyszyć będą dodatkowe materiały dotyczące ste-

Fot. Weronika Kuryło dla Fundacji W Stronę Dialogu

Sala kinowa Galerii Narodowej Zachęta, gdzie odbyła się premiera, pękała w szwach.
Fot. Suzi Andreis dla Fundacji W Stronę Dialogu

reotypu, o którym opowiada. Niecierpliwi mogą wejść na stronę www.rozjezdzamystereotypy.pl, na której opublikowane zostały wszystkie materiały wideo i teksty, dla tych, którzy chcą wiedzieć więcej. Fundacja W Stronę Dialogu przygotowała również podręcznik „W stronę dialogu. O społeczności romskiej bez stereotypów. Przewodnik do zajęć edukacyjnych” – nowoczesne narzędzie edukacyjne uzupełnione o interaktywną kartę pracy bazującą na instagramowych rolkach. Wideo z Piotrem Koprowskim, opublikowane jako pierwsze w mediach społecznościowych, spotkało się z bardzo pozytywnym odbiorem i pokazało, że ta forma naprawdę trafia do młodych. Dlatego fundacja ma nadzieję, że nauczyciele i nauczycielki sięgną po przygotowane przez nią materiały i użyją ich na lekcjach.

Nasze ubranie nie definiuje tego, kim jesteśmy. Ważne jest to, co nosimy w sercu.

Noemi Łakatosz – bohaterka kampanii „Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach”.

Boell Foundation, Fundacja Batorego, PAH, Akcja Demokracja, Ashoka czy Fundacja Kraina. Wydarzenie przyciągnęło również świat mediów i biznesu, który m.in. dzięki aktywności Fundacji W Stronę Dialogu wyróżnionej w tegorocznym konkursie Forum Odpowiedzialnego Biznesu, coraz aktywniej angażuje się w działania na rzecz społeczności romskiej. Głównym punktem programu była prezentacja wszystkich pięciu wideo kampanii „Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach”, której towarzyszyła debata z udziałem bohaterów i bohaterek kampanii – Noemi Łakatosz, Oleny Vaidalovych i Piotra Koprowskiego, prowadzona przez współzałożycielkę Fundacji W Stronę Dialogu dr Małgorzatę Kołaczek. Swoje wystąpienia miały również prezeska fundacji dr Joanna Talewicz oraz autorka i realizatorka kampanii Cecylia Jakubczak.

Cecylia Jakubczak

Fot. Weronika Kuryło dla Fundacji W Stronę Dialogu

Fot. Weronika Kuryło dla Fundacji W Stronę Dialogu

Inauguracja w Zachęcie

Kampania społeczna „Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach” miała swoją inaugurację 27 października – dzień przed tym, jak na media społecznościowe trafiło pierwsze wideo inicjatywy, w którym ze stereotypem na temat nomadyzmu zmierzył się Piotr Koprowski. Wydarzenie zgromadziło liczną publikę – sala kinowa Galerii Narodowej Zachęta, gdzie odbyła się premiera, pękała w szwach. Wśród osób, które wzięły udział w premierze, znaleźli się przedstawiciele i przedstawicielki takich instytucji jak Mazowiecki Urząd Wojewódzki, biuro Rzecznika Praw Dziecka, Muzeum Getta Warszawskiego i POLIN. Obecna była też liczna reprezentacja organizacji społecznych – zarówno międzynarodowych jak i zagranicznych, w tym m.in. Save the Children, IOM, Heinrich

W społeczności romskiej jest wiele wykształconych kobiet i mężczyzn. Każdego roku coraz więcej z nas kończy szkołę czy studia. I to jest fakt.

Olena Vaidalovych – bohaterka kampanii „Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach”.

Piotr Koprowski, chwato kaj isy dre kampania społeczno „Roztradas stereotypy pał Rom(ni)endyr” i dr Joanna Talewicz, prezeska Fundacji Dre Ryg Dialogo. Fot. Suzi Andreis dla Fundacji W Stronę Dialogu

Kampania „Roztradas stereotypy pał Rom(ni)endyr”

Czy Romnia ligiren tylko podźi? Syr ke Roma podział pes ke edukacja? I czy dava isy ćaćo, kaj sare Roma dźide isy ceło ćiro dre drom? Fundacja Dre Ryg Dialogo kereł nevi kampania „Roztradas stereotypy pał Rom(ni)endyr”, dre savi rozphandęł pandź but dźindłe mity pał romane manuśendyr.

Olena Vaidalovych i Noemi Łakatosz, chwato kampaniatyr, pe rakhiben premierowo. Fot. Suzi Andreis dla Fundacji W Stronę Dialogu

„Maškre romane manušen-
dyr isy džene vysyklakirde dre
pherdo zawody. Artysty, syklakirde,
manuša save ligiren firmy. Manuša sa-
ven isy misja, pasja i facho dre vašt.

Manuel Dębicki – bohatero dre
kampania „Roztradas stereotypy
pał Rom(ni)endyr”.

Noemi Łakatosz phenelys pał stereotypu
syr pes ryweł dre romani nacja i sykadża
kaj dadyves čhaja ryven i podži i hołu-
via. Dre kampania sykado isy tež Manuel
Dębicki, basiaibnytko i edukatoro, savo
phenel pał mito sphandło bućenca, a Va-
nessa Pietrzak – aystentka naswałe manu-
šengry, sabnasa phenel i rozphandel ste-
reotypo pał košibena save maš te keren
Romnia pe vavire manušendyr.

**Rolkasa das dre mity
pał Romendyr**

„Kaj skutecznie te rozmareł stereoty-
py potrzeba vagestyr te phenel i sykaveł
syr isy čaćunes. Trzeba te wyjašniel, te
rozphandel – te sykaveł pe džido i čaću-
nes kaj konkretno stereotypo isy mito,
isy hohaiben. But wažno isy tež dava ke
kon phenas i syr phenas. Kampania ‘Roz-
tradas stereotypy pał Rom(ni)endyr’ isy
kerdy myšlasa pał terne manušendyr.
Pełde dova zdecydyndžam pes kaj te ke-
ras dava saro dre dynamiczna filmiki dre
formato popularna rolki pe Instagramo
i shorty pe Youtube. Kerdžam khetanes
informacji syr isy čaćunes dre forma savi
isy terne manušenge.” – wyjašniel au-
torka da kampaniakry Cecylia Jakubczak,
dyrektorka pał komunikacja dre Fundacja
Dre Ryg Dialogo.

Instagramostyr ke szkoła

So kurko dre fundacjakre media spo-
leczeńościowa sykaveła pes jekh nevo
video, a khetanes paš dava vavir mate-
rialy pał stereotypu, savestyr rakirdo isy
dre filmiko. Doła kon na kamen te žaki-
reł moginen te vdzał pe ryg www.rozjezdzamystereotypy.pl, kaj sykade isy sare
pandž filmiki i čhindło isy butedyr dole
manušenge, save kamen pes butedyr te
dodžinel. Fundacja Dre Ryg Dialogo przy-
gotyndža tež publikacja „Dre ryg dialogo.
Pał romane manušendyr by stereotypen-
dyr. Przewodniko ke zajęci edukacyjna”
– čhiniben, savo isy nevytko kotyr ke
edukacja, isy dre łestyr foda bućitko ker-
dy pe podstawa do instagamowa rolki.
Jekhto video savo sykado isys dre media

Fot. Weronika Kuryło dla Fundacji W Stronę Dialogu

Dre kampania „Roz-
tradas stereotypy
pał Rom(ni)endyr”
sykade isy ter-
ne gode manuša
– čhave i čhaja,
save na daren pes
te sykaveł kaj phagiren stereotypy pał
romani nacja i sykaven syr isy čaćunes
dre dadyvesune čiry. Dre seria varykicy
tykne video filmiki rakiren dołestyr karyk
line pes do mity pał romane manušen-
dyr i phenen syr isy čaćunes dre džipen.
Phenen pał pandž stereotypy – pał dži-
pen dre drom (nomadyzmo), edukacja,
ryiben, buti i košiben i fody. Łokhi forma
dre savi sykady isy nevi kampania Fun-
dacjakry Dre Ryg Dialogo rozphandel
hohaibena i sykaveł wažno čaćipen – syr
zorałes stereotypy sykaven romane ma-
nušen adža syr nani čaćunes juž dre da
čiry. Pełde dava manuša vavir nacjendyr
moginen te dykheł kaj dova so phenel
pes pał romani nacja czy pał vavirčhane
grupy Roma – nawet so isy dova čaćo –
na dotyczynel sare manušen.

**Pandž manuša,
pandž stereotypy**

„Pełde stereotypy bare beršendyr
dykheł pes pe romani nacja. Kuty konš
dykheł pe jekh czy vavir manušestyr – dy-
kheł pes pe sarendyr. A do dženen isy ten
peskre historii, emocji, sodyvesytko dži-
pen.” – phenel dr Joanna Talewicz, preze-
ska Fundacjakry Dre Ryg Dialogo i dołel
– „Dre kampania ‘Roztradas stereotypy
pał Rom(ni)endyr’ sykavas właśnie dasa-
ve manušen – čacune, adža syr isy, save
korkore pesa sykaven syr stereotypy mo-
ginen te hohaveł, do džene sykaven syr
isy čaćunes i doden peskro kotyr ke nevi
narracja pał romane manušendyr”.

Maškre do terne manušendyr isy
čhavo Piotr Koprowski, savo isys dre 13.
edycja programu Top Model. Rozphandža
jov mito pał nomadyzmo Romengro – sy-
kadža čaćo kaj dadyves tylko 2% manuša
romane nacjaty isy dre tradypnytko dži-
pen. Čhibali Olena Vaidalowych sykadža
kaj so jekh butedyr romane čhave i čhaja
phiren ke szkoły i keren studia. Vavir čhaj

Rakiryben pe inauguracja kampania dre Galeria Nacjakry Zachęta: Piotr Koprowski i dr Małgorzata Kołaczek Fundacjatyř Dre Ryg Dialogo. Fot. Suzi Andreis dla Fundacji W Strone Dialogu

społecznościowa – sykado isy dre łestyr čhavo Piotr Koprowski – zorałes udyja pes manuŝenge i sykadża kaj daja forma do-dżał ke ternendyr. Pełde dawa fundacja isy nadzieja, kaj syklakirde i edukatory łena da przygotowana pełde fundacja materiały i sykavena ten pe vavirćhane lekcji.

Isys teŝ reprezentacja manuŝa społeczne organizacjendyr – themytka i maŝkrethe-mytka, adża syr Save the Children, IOM, Heinrich Boell Foundation, Fundacja Batorego, PAH, Akcja Demokracja, Ashoka

czy Fundacja Kraina. Prestiŝowo rakhiben przytyrdyja teŝ pherdo media i prywatno bizneso, savo zorałedyr angaŝyneł pes dre działani pał pomoc romane tyknendyr nacjake – teŝ pełde starani Fundacjakre Dre Ryg Dialogo, pał so čhija wyróżniono dre konkurso savo kerdża Forum Odphendło Bizneso. Najbutedyr waŝno kotyr isys sykaiben sare pandŝ video dre kampania „Roztradas stereotypy pał Rom(ni)endyr”. Pošli prezentacja kerdy isys debata, dre savi rakirenys terne manuŝa kampaniatyr – Noemi Łakatosz, Olena Vaidalovych i Piotr Koprowski, a rakiryben ligirełys dr Małgorzata Kołaczek Fundacjatyř Dre Ryg Dialogo. Pe premiera przephenenys teŝ prezeska fundacjakry dr Joanna Talewicz i autorka i realizatorka kampaniakry Cecylia Jakubczak.

łłum. Karolina Stempleń

Fot. Weronika Kuryło dla Fundacji W Stronę Dialogu

Inauguracja dre Zachęta

Dre dyves 27 paŝdzierniko 2025 berŝ isys kerdy uroczysto inauguracja kampania społeczno „Roztradas stereotypy pał Rom(ni)endyr” – dyves gił dova syr dre media społecznościowa sykado isys jekhto video kamapniakro, savo isys pał stereotypo nomadyzmo wyjaŝniono pełde Piotr Koprowski. Pe rakhiben javia bary publika – manuŝa zaline celo sala kinowo dre Galeria Nacjakry Zachęta, kaj kerdy isys premiera. Maŝkre manuŝendyr isys adoj pherdo raja i vykendyne dŝene vavirćhane instytucjendyr, adża syr Mazowiecko Urzędo Wojewódzko, biuro Rzecznikoskro pał Čačipena Čhavorengre, Muzeum pał Getto Warszawsko i POLIN.

„Thovesa mange fody? Phe-nesa vaŝtestyr? Prawie sare Romnia ŝundłe dawa chociaŝ jekhvar dre peskro dŝipen. I wcale man dawa na dziwineł – adża sykaven jamen dre filmy, pustika czy seriali. Ale dawa isy stereotypo.

Vanessa Pietrzak – bohaterka dre kampania „Roztradas stereotypy pał Rom(ni)endyr”.

Wielki Wóz na łomżyńskim niebie

Wystawa fotografii Zygmunta Dudo

Spacerując po Starym Rynku w Łomży, można podziwiać urokliwą zabudowę tego miasta, będącego niegdyś częścią historycznego Mazowsza. Na co dzień uwagę przyciąga tu ratusz wykonany w klasycystycznym stylu, otaczające go kamieniczki z lat 50. XX wieku oraz pomnik nieżyjącej już aktorki Hanki Bielickiej, która z ławeczki spogląda na swoje ukochane miasto. Niewielu dziś pamięta, że w latach 50. i 60. w pobliżu Łomży, na Grobli Jednaczewskiej, zatrzymywały się tabory romskie. Wędrujący woźmi Romowie zwykle wybierali na swoje postoje miejsca blisko natury – nad rzekami i zbiornikami wodnymi, na skraju wsi, w lasach czy na zielonych polanach. Tam toczyło się ich codzienne życie w zgodzie z wielowiekową tradycją, które stało się wówczas zainteresowaniem pewnego miejscowego fotografa Zygmunta Dudo – wieloletniego pracownika Muzeum Północno-Mazowieckiego w Łomży. Uwiecznił je za pomocą swojego aparatu fotograficznego. Zdjęcia jego autorstwa przez lata spoczywały w archiwach muzeum, aż w końcu zostały na nowo odkryte i wydobyte z zapomnienia. A wszystko to za sprawą nocnego nieba i jednego zdjęcia...

Rozgwieżdżone niebo od wieków skrywa w sobie niezliczoną liczbę alegorii, znaczeń i metafor. Jedną z nich może być ludzkie życie – pełne tajemnic, olśnień i dróg, które przecinają się niczym gwiazdne konstelacje. Wielki Wóz w astronomii to jeden z najbardziej rozpoznawalnych asteryzmów półkuli północnej, utworzony z siedmiu najjaśniejszych gwiazd gwiazdozbioru Wielkiej Niedźwiedzicy. W łomżyńskiej instalacji zyskał on jednak zupełnie nowe znaczenie. Ustawione w przestrzeni słupki o różnej wysokości, zwieńczone subtelnym światłem, z określonego punktu widzenia układają się w kształt znanego gwiazdozbioru, przenosząc jego niebiańską symbolikę w codzienną, miejską przestrzeń. Wystawa plenerowa „Wielki Wóz”.

Przynależność wędrowca. Tabor romski na postoju w okolicach Łomży., prezentowana na Starym Rynku w Łomży, czerpie z tej symboliki, łączy światło, przestrzeń i obraz w refleksję nad przemijaniem, przynależnością i pamięcią. Inspiracją do jej powstania stały się fotografie Zygmunta Dudo – medium wyjątkowe, zdolne zatrzymać czas, uchwycić ulotność chwili i stać się punktem wyjścia do rozważań nad własnymi korzeniami oraz tożsamością.

Zaczął się od spojrzenia w nocne niebo. Wielki Wóz – niezmienny towarzysz ludzkich oczu – potrafi mówić i jednocześnie pytać o fundamentalne ścieżki ludzkiego życia. Mówiła o tym Joanna Kłama z Muzeum Północno-Mazowieckiego, kuratorka i autorka wystawy: „Zaczął się od Wielkiego Wozu, który ciągle przyciągał mój wzrok na ciemnym niebie. Przypo-

minał mi, że wszyscy jesteśmy całością – ludzkością, która wędruje w odwiecznej drodze człowieczeństwa. I jakby uparcie pytał dokąd, jako ludzkość, zmierzamy? A potem zeskanowałam negatyw, z którego spoglądały oczy mojej mamy. Rozpoznałam także jej nieśmiały uśmiech. Lecz nie była to moja mama, tylko około dziewięcioletnia dziewczynka romska, która w 1963 roku pozowała w okolicy Lasu Jednaczewskiego fotografowi Zygmunto wi Dudo. To dało mi do myślenia.” – pisze autorka w katalogu do wystawy plenerowej. „Zacząłam szukać romskich korzeni. Jeszcze ich nie znalazłam, ale jestem pewna, że one tam są. Widzę je w lustrze, słyszę w tym, jak śpiewam, czuję w falach silnych emocji, dziecięcej spontaniczności, w miłości do natury, wolności i tęsknocie za wędrowną wspólnotą. W sercu po-

Wystawa była odpowiednio wsparta pod względem promocyjnym. Za opracowanie materiałów promocyjnych odpowiedzialna była Alicja Kamieniczna-Adamowska, dbając o spójną identyfikację wizualną przedsięwzięcia i jego komunikację z odbiorcami.
Fot. Joanna Kłama, Katarzyna Arciszewska

Całe przedsięwzięcie Muzeum Północno-Mazowieckiego jest efektem projektu pn. „Stworzenie plenerowej wystawy czasowej ‘Wielki Wóz. Przynależność wędrowca. Tabor romski na postoju w okolicach Łomży.’”, zrealizowanego z inicjatywy Joanny Kłamy, autorki koncepcji i warstwy tekstowej wystawy. Fot. Joanna Kłama, Katarzyna Arciszewska

jawił się cichy, ciepły głos – jakby moja ‘inność’ w końcu dostała uzasadnienie. Poczułam dumę, poczułam ulgę, że należę.” – wyjaśnia Joanna Kłama, po czym retorycznie pyta, rozwijając myśl: „Jakie opowieści zapisane w sobie mają nasze geny? Ile spotkań, rozłąk, konfliktów, wędrówek, o ilu narodowościach mogłyby nam opowiedzieć? Jesteśmy przecież zapisem historii, która działa się na naszej planecie, Ziemi. Nie zawsze były to łatwe spotkania, bo między jednym człowiekiem a drugim, między grupami, krajami, zasadami, różną obyczajowością i kulturą – istnieją granice. Budzą one lęk, często powodują izolację, nieufność, agresję ale także ciekawość, radość i nadzieję. Jak je przekraczać, by pozostać we wzajemnym szacunku, jak je otwierać z uszanowa-

niem dla różnorodności innych, dla zasad panujących na danym terytorium – tego wciąż się uczymy. Niestety, cenę tej nauki często płacimy krwią niewinnych dzieci, kiedy zazdrość, mściwość i manipulacja bierze górę.” – czytamy dalej w katalogu.

Utrwalone w latach 1958, 1963 i 1964 wycinki negatywów zachwycają autentycznością. Nie tylko dokumentują minioną rzeczywistość, ale niosą w sobie także głębsze przesłanie – przypomnienie o świecie, którego już nie ma, a który poprzez fotografię wciąż do nas przemawia i skłania do refleksji. Czasami wystarczy jedno zdjęcie, by uruchomić cały proces odkrywania – nie tylko tego, co na nim widać, lecz także tego, co nosimy w sobie. Patrząc na nie dziś, dostrzegamy nie tylko estetykę dawnych czasów, lecz także od-

bicie własnych pytań: kim jesteśmy, skąd pochodzimy, do kogo należymy. To swoisty dialog z przeszłością, która – choć odległa – może okazać się zaskakująco bliska. Powrót do dawnych zdjęć to także szansa, by odnaleźć w przeszłości inspirację do budowania więzi, zrozumienia i odkrycia, że ci, których widzimy na pożółkłych fotografiach, nie muszą być „innymi”. Mogą być naszymi bliskimi – wrażliwymi, poszukującymi, przeżywającymi życie w rytmie podobnym do naszego. I właśnie ta perspektywa sprawia, że wystawa *Wielki Wóz* staje się czymś więcej niż zwykłą wizualizacją romskiej egzystencji – jest zaproszeniem do własnych poszukiwań i rozważań nad tym, co naprawdę nas łączy. Ponadto wystawę wzbogaciły cytaty pochodzące z utworów Papuszy oraz opracowania naukowe badaczy zajmujących się romską kulturą, co nadaje całości głębszy kontekst i szerszą perspektywę.

Wernisaż odbył się w piątek 12 września 2025 roku w Hali Kultury w Łomży i zgromadził licznych gości zainteresowanych historią oraz kulturą Romów. Spotkanie uświetnił wykład Andrzeja Grzymała-Kaźłowskiego – założyciela Muzeum Kultury Romów w Warszawie, zatytułowany **„Romowie – skąd przybyli, dokąd zmierzają”**, w którym prelegent przybliżył dzieje tej społeczności, jej korzenie oraz współczesne wyzwania, z jakimi się mie-

Wernisaż wystawy uświetnił wykład Andrzeja Grzymała-Kaźłowskiego – założyciela Muzeum Kultury Romów w Warszawie, zatytułowany **„Romowie – skąd przybyli, dokąd zmierzają”**. Fot. Joanna Kłama, Katarzyna Arciszewska

Fotografie Zygmunta Dudo zachwycają autentycznością. Nie tylko dokumentują minioną rzeczywistość, ale niosą w sobie także głębsze przesłanie – przypomnienie o świecie, którego już nie ma, a który poprzez fotografię wciąż do nas przemawia i skłania do refleksji. *Fot. Joanna Kłama, Katarzyna Arciszewska*

ność wędrowca. Tabor romski na postoju w okolicach Łomży.”, zrealizowanego z inicjatywy Joanny Kłamy, przy współudziale zespołu osób, których zaangażowanie i kompetencje pozwoliły nadać projektowi jego ostateczny kształt. Za projekt i realizację instalacji artystycznej odpowiadał Michał Adamowski, który stworzył przestrzeń harmonijnie łączącą treść wystawy z jej wizualną formą, natomiast opracowaniem materiałów promocyjnych zajęła się Alicja Kamieniczna-Adamowska, dbając o spójną identyfikację wizualną przedsięwzięcia i jego komunikację z odbiorcami. Projekt, w ramach którego powstała wystawa, został dofinansowany ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury. To wszystko pozwoliło na realizację przedsięwzięcia na wysokim poziomie artystycznym i merytorycznym. Dzięki wspólnemu wysiłkowi zespołu Muzeum Północno-Mazowieckiego w Łomży powstała wystawa, która w sposób wrażliwy i z szacunkiem przybliża temat wędrownego życia Romów.

W zaplanowanym harmonogramie działań projektu wystawa zmieni swoją lokalizację ze Starego Rynku na Park im. Jana Pawła II – Papieża Pielgrzyma w Łomży i potrwa do 25 października 2025 roku, po czym ekspozycja wyruszy w dalszą podróż. Od 7 listopada do 10 grudnia będzie można ją oglądać w Ostrowi Mazowieckiej, gdzie zagości w nowej przestrzeni, otwierając kolejny rozdział swojej wędrówki i zapraszając do refleksji nad tym, czym jest przynależność, pamięć i tożsamość. To, że wystawa „Wielki Wóz. Przynależność wędrowca. Tabor romski na postoju w okolicach Łomży.” nie zatrzymuje się jedynie w Łomży, lecz wyrusza dalej – do Ostrowi Mazowieckiej – ma znaczenie nie tylko symboliczne,

rzą na co dzień we współczesnym świecie. Dzięki temu wernisaż zyskał wymiar nie tylko artystyczny, ale i dydaktyczny, zachęcając uczestników do głębszego poznania romskiej kultury i jej bogatego dziedzictwa. Oprócz samej wystawy odbyły się także inne działania, w tym warsztat plastyczno-edukacyjny oraz lekcje muzealne. W sobotę, 13 września, odbył się warsztat pt. „Droga bohatera. Bajki cygańskie”, skierowany do rodziców z dziećmi, który po-

zwolił uczestnikom głębiej poznać kulturę i historię Romów. Zajęcia prowadziła Ivayla Roszak wraz z edukatorami muzealnymi. Warsztat opierał się na książce Jerzego Ficowskiego „Gałązka z drzewa słońce. Bajki cygańskie” i obejmował techniki gipsorytu oraz malowania na tkaninie. Łączył w sobie zarówno naukę, jak i twórczą zabawę.

Całe przedsięwzięcie jest efektem projektu pn. „Stworzenie plenerowej wystawy czasowej ‘Wielki Wóz. Przynależ-

Działaniem towarzyszącym wystawie był warsztat plastyczno-edukacyjny, który prowadziła Ivayla Roszak oraz edukatorki muzealne. Skierowany do rodziców z dziećmi, pozwolił uczestnikom głębiej poznać kulturę i historię Romów. *Fot. Joanna Kłama, Katarzyna Arciszewska*

Fot. Zygmunt Dudo

Kim jest ta dziewczynka?

To zdjęcie stało się punktem wyjścia do całej wystawy. Nie wiem, jak się nazywa, kim była, ani jakie są jej losy. Bardzo chciałabym poznać tę – pewnie dziś już dorosłą – kobietę. Jej spojrzenie poruszyło mnie do głębi i zainspirowało do zadania pytań o przynależność i tożsamość.

Autorka koncepcji wystawy

ale i kulturowe. Wędrująca ekspozycja wpisuje się bowiem w ideę dialogu międzykulturowego i budowania mostów między przeszłością a współczesnością. Fakt, że coraz więcej placówek muzealnych i instytucji kultury z zainteresowaniem podejmuje temat historii i dziedzictwa Romów, świadczy o rosnącej świadomości potrzeby pielęgnowania pamięci o grupach, które współtworzyły mozaikę polskiego społeczeństwa. Romska historia, przez lata spychana na margines, dziś powraca w przestrzeni publicznej i artystycznej w sposób coraz bardziej dojrzały. Muzea, galerie oraz ośrodki kultury podejmują wysiłek, by pokazać Romów nie tylko jako wędrowców czy artystów, ale jako społeczność o bogatych tradycjach, własnym języku, duchowości i niełatwych dziejach. W ten sposób kultura romska staje się częścią wspólnej narracji o historii Polski – pełniejszej, bardziej różnorodnej i prawdziwej. Wystawy takie jak *Wielki Wóz* przypominają, że sztuka i fotografia mogą być nie tylko dokumentem, ale także narzędziem porozumienia.

Za projekt i realizację instalacji artystycznej odpowiadał Michał Adamowski, który stworzył przestrzeń harmonijnie łączącą treść wystawy z jej wizualną formą.
Fot. Joanna Klama, Katarzyna Arciszewska

Dzięki nim możemy lepiej zrozumieć to, co przez dziesięciolecia pozostawało ukryte lub niezauważone – codzienność, emocje i piękno życia społeczności romskiej.

To także ważny krok w kierunku edukacji i otwartości – pokazujący, że każda kultura, niezależnie od jej liczebności czy statusu, zasługuje na szacunek i uwagę. Wspólne działania muzeów i organizatorów takich inicjatyw mają ogromne zna-

czenie: uczą empatii, budują świadomość i przypominają, że to, co różne, może nas łączyć, a nie dzielić. W tym sensie wędrująca wystawa staje się nie tylko wydarzeniem artystycznym, ale i metaforą drogi – drogi ku zrozumieniu, akceptacji i spotkaniu z drugim człowiekiem.

Agnieszka Grzelak, Anna Szymańska

Produkcja serii podcastów inspirowanych dokumentem „That Boy” była – obok pokazów filmu i towarzyszących im debat – równoległe prowadzonym działaniem w ramach kampanii społecznej Fundacji Jaw Dikh. Do ostatniego odcinka zaproszono Karolinę Kwiatkowską i Karola Kwiatkowskiego z Centralnej Rady Romów w Polsce. Fot. Elżbieta Mirga-Wójtowicz

Dialog uzdrawiania

Kampania społeczna, która udowodniła po raz kolejny, że rozmowa ma znaczenie

Antycyganizm ma druzgocące i dalekosiężne konsekwencje dla społeczności romskiej, wpływając negatywnie na niemal każdy aspekt ich życia. Jego znaczenie jest fundamentalne dla zrozumienia położenia Romów w Europie, w tym w Polsce. Można powiedzieć, że jest jak niewidzialny mur uniemożliwiający pełnoprawne uczestnictwo Romów w społeczeństwie, skazujący ich na marginalizację. Świadomość społeczna na temat zjawiska antycyganizmu w Polsce wciąż nie jest duża, choć w ostatnich latach obserwuje się pewną poprawę, głównie dzięki działaniom organizacji romskich i inicjatywom edukacyjnym. W mijającym roku szczególną uwagę przyciągała kampania antydyskryminacyjna Fundacji Jaw Dikh „Sprawiedliwość naprawcza poprzez film i dialog”, której głównym narzędziem były pokazy filmu dokumentalnego „That Boy: Rozmowa o nienawiści i uzdrowieniu”.

Od czasu swojej premiery podczas Roma Week w Parlamencie Europejskim w kwietniu tego roku, film „That Boy” sprawił, że o tej specyficznej formie dyskryminacji antyromskiej mówiło się w Europie więcej niż zwykle. Film, dokumentujący rozmowę dwóch polskich migrantów mieszkających obecnie w Wielkiej Brytanii, na długo pozostaje w pamięci widza. Histo-

ria Toby’ego, polskiego Roma, który wyjechał do Wielkiej Brytanii w latach 90. jako azylant, uciekając przed przemocą ze strony neonazistowskich skinheadów; oraz Mirka, byłego neonazysty, który przeprowadził się do

Pierwsze wydarzenie w ramach kampanii społecznej odbyło się 30 września w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Fot. Joanna Górniak

Jeden z pokazów filmu był zorganizowany w ramach tegorocznej edycji Międzynarodowego Taboru Pamięci Romów w Tarnowie. Do dyskusji po projekcji dołączył Adam Bartosz – twórca i gospodarz Taboru, który wspólnie z realizatorką projektu, współtwórcą filmu oraz jego bohaterem odbyli poruszającą rozmowę o przemianie, odpowiedzialności i nadziei. *Fot. Elżbieta Mirga-Wójtowicz*

Wielkiej Brytanii po rozszerzeniu UE i od tego czasu przeszedł radykalną transformację, dzieląc się świadectwami o swojej przeszłości jako odrodzony chrześcijanin – może przyciągać również uwagę ludzi wszelkiej narodowości, jako uniwersalna opowieść o nienawiści i jej skutkach. O filmie i korzystającej z jego wartości kampanii antydyskryminacyjnej pisaliśmy już na naszych łamach chociażby przy okazji wywiadów z Tobym Górniakiem, jednym z bohaterów dokumentu, oraz z prof. Michałem P. Garapichem, pomysłodawcą i współtwórcą filmu, który powstał jako rezultat jego projektu badawczego w London Metropolitan University.

Kampania naprawcza

Walka z antycyganizmem wymaga kompleksowego i wielowymiarowego podejścia, łączącego działania prawne, edukacyjne i społeczne na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym. Kluczowe jest formalne uznanie antycyganizmu jako specyficznej formy rasizmu i pierwotnej przyczyny wykluczenia społecznego Romów. W ramach działań zwalczających niemniej ważne jest jego dokumentowanie i pokazywanie. Do dotychczasowych metod walki z dyskryminacją antyromską, które mają ograniczone efekty właśnie z powodu ogromnego zasięgu tego zjawiska, Fundacja Jaw Dikh włączyła w swojej inicjatywie elementy sprawiedliwości naprawczej. Kiedy kara nie działa, lub co gorsza jej nie ma, a precyzyjnie mówiąc nie można jej zastosować z powodu rozległości i specyfiki antycyganizmu, być może równolegle należy próbować również innych sposobów. Idea sprawiedliwości naprawczej, koncentrująca się na naprawieniu szkody i uzdrowieniu relacji, a nie tylko na karze, jest naturalnym przeciwieństwem mechanizmów wykluczenia i nienawiści, które są esencją antycyganizmu. Wykorzystanie filmu i dialogu to innowacyjne podejście, które uzupełnia tradycyjne metody sprawiedliwości naprawczej, chociażby takie jak mediacja. W Polsce

i na świecie istnieją inicjatywy oraz programy, które wykorzystują te narzędzia do wspierania procesu uzdrawiania, zrozumienia i reintegracji osób dotkniętych przestępstwem – zarówno ofiar, jak i sprawców. Oprócz projektu „Sprawiedliwość naprawcza poprzez film i dialog”, przykładem mogą być filmy z Europejskiego Forum na rzecz Sprawiedliwości Naprawczej (EFRJ), które promuje wykorzystanie filmów i udostępnia listę dokumentów, pokazujących przykłady dialogu naprawczego, także w kontekście bardzo poważnych przestępstw opartych na przemocy. Film i dialog to cenne narzędzia, które humanizują proces sprawiedliwości naprawczej, wychodząc poza formalne ramy prawne. Pozwalają na głębsze zaangażowanie emocjonalne i intelektualne uczestników, co jest niezbędne do prawdziwego zrozumienia, wzięcia odpowiedzialności i naprawy wyrządzonej szkody.

Pokazy filmu inicjowaniem dialogu

Chociaż projekt zakładał trzy projekcje filmu w różnych miastach w Polsce, połączone z panelami dyskusyjnymi z udziałem romskich ekspertów, aktywistów i decydentów, to de facto miały miejsce cztery takie wydarzenia. Pierwsze odbyło się 30 września w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Pokaz, wsparty przez Miasto Kraków, zgromadził pełną salę uczestników. Film ukazujący spotkanie Toby'ego i Mirka poruszył i zainspirował publiczność. Udokumentowana szczerza rozmowa o nienawiści, przemocy i możli-

Toby Górniak, jeden z bohaterów filmu, w czasie dyskusji po pokazie w Krakowie. *Fot. Joanna Górniak*

W drugim odcinku podcastu prof. Michał P. Garapich, prof. Rafał Soborski i dr Anna Jochymek opowiadają o projekcie badawczym, realizowanym na London Metropolitan University, który doprowadził m.in. do powstania filmu „That Boy”. Fot. Elżbieta Mirga-Wójtowicz

wości pojednania pokazała, że dialog ma moc przemiany i uzdrawiania. W rozmowie po projekcji udział wzięli: dr Elżbieta Mirga-Wójtowicz – pomysłodawczyni projektu z Fundacji Jaw Dikh, prof. Michał P. Garapich – współtwórca filmu z London Metropolitan University, Toby Górniak – aktywista romski i bohater filmu, Jacek Purski – założyciel Instytutu Bezpieczeństwa Społecznego. Spotkanie stało się przestrzenią szczerzej rozmowy o pamięci, przemocy i sile dialogu. *„Pytania sypały się lawinowo. Głębokie. Szczere. Trudne. I właśnie tego chcieliśmy: otwartych rozmów o nienawiści, uzdrowieniu i tym, co naprawdę jest potrzebne, by przerwać ten cykl.”* – napisał Toby Górniak w swoich mediach społecznościowych.

Kilka dni później film ponownie poruszył publiczność – tym razem w ramach tegorocznej edycji Międzynarodowego Taboru Pamięci Romów w Tarnowie. To wyjątkowe wydarzenie, które łączy pamięć, sztukę i dialog, stało się przestrzenią do refleksji nad tym, jak leczyć rany przeszłości i budować porozumienie ponad podziałami. Do pełnej emocji i głębokich przemyśleń dyskusji po projekcji dołączył Adam Bartosz – twórca i gospodarz Taboru, który wspólnie z realizatorką projektu, współtwórcą filmu oraz jego bohaterem odbyli inspirującą i poruszającą rozmowę o przemianie, odpowiedzialności i nadziei.

Największą rangę miało trzecie wydarzenie związane z projekcją filmu. 13 października w hotelu Sofitel Victoria w Warszawie odbyło się wydarzenie towarzyszące Konferencji Warsaw Human

Dimension, zorganizowanej przez Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR) Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE). Pokaz filmu i panel dyskusyjny współorganizowany był przez Punkt Kontaktowy ds. Romów i Sinti (CPRSI) przy ODIHR. Wydarzenie stworzyło wyjątkową przestrzeń do refleksji nad przemocą wobec Romów, ekstremizmem prawicowym oraz nad tym, jak dialog i odwaga mogą prowadzić do uzdrowienia i zmiany społecznej. Spotkanie otworzyła dr Tea Jaliashvili, pierwsza zastępczyni dyrektora ODIHR, która podkreśliła znaczenie przeciwdziałania rasizmowi i antycyganizmowi w całym regionie OBWE. Panel dyskusyjny moderowały Beata Bislim Olahova, doradczyni ds. Romów i Sinti w CPRSI i dr Elżbieta Mirga-Wójtowicz z Fundacji Jaw Dikh, a panelistami byli ponownie Toby Górniak, prof. Michał P. Garapich i Jacek Purski, a także Gwendolyn Albert, działaczka i badaczka praw człowieka. Wydarzenie zorganizowane przy okazji tak prestiżowej konferencji było nie tylko

projekcją filmu, ale także zaproszeniem do rozmowy o uzdrawiającej sile prawdy, empatii i sztuki. Świadczą o tym również wypowiedzi cytowane w informacji prasowej OBWE: *„Każdy powinien obejrzeć ten film. Takie historie mają ogromny potencjał edukacyjny, ponieważ pokazują, że każda ideologia nienawiści często wynika z konkretnych ludzi, emocji i wyborów. Romowie nieustannie doświadczają przemocy lub wykluczenia, ale ten temat jest często zapomniany lub ignorowany”* – mówiła dr Elżbieta Mirga-Wójtowicz. *„Nasza przyszłość leży w naszych dzieciach. Jeśli poznają tę historię, będą mogły świadomie wybrać swoją drogę – czy podążać za nienawiścią, czy zbudować coś lepszego?”* – mówił Toby Górniak.

Ostatnie projektowe wydarzenie związane z pokazem filmu i debatą miało miejsce 12 listopada w Poznaniu na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza. Wspólnie z Rektorką UAM prof. Bogumiłą Kaniewską oraz Dziekanem Wydziału Studiów Edukacyjnych prof. Waldemarem Segietem zorganizowano poruszające i bardzo ważne spotkanie ze studentkami i studentami UAM. Tym co odróżniło poznańską debatę było uczestnictwo w niej Mirka, drugiego z bohaterów filmu, byłego neonazysty, odrodzonego chrześcijanina, który dziś daje świadectwo swojej przemiany. Pogłębiona dyskusja panelowa z jego udziałem (w formie online),

Paneliści i moderatorki dyskusji po pokazie filmu podczas wydarzenia towarzyszącego Konferencji Warsaw Human Dimension: Jacek Purski, Toby Górniak, prof. Michał P. Garapich, dr Elżbieta Mirga-Wójtowicz, Beata Bislim Olahova i Gwendolyn Albert. Fot. Elżbieta Mirga-Wójtowicz

moderowana przez prof. Edytę Głowacką-Sobiech z UAM, nadała spotkaniu zupełnie nowy rys. Pełna sala młodych osób, otwartość, uważność i wszystkie pytania, udowodniły jak bardzo potrzebne są rozmowy o przezwyciężaniu nienawiści i o możliwości przemiany.

Wszystkie te wydarzenia będą procentować w przyszłości. Pokazywanie takich historii pomaga w humanizacji Romów i przełamywaniu uprzedzeń, które są podłożem antycyganizmu. Dyskusje na żywo mają ogromny potencjał budowania empatii i wzajemnego zrozumienia między różnymi grupami społecznymi.

Podcasty otwierające oczy

Równolegle prowadzonym działaniem w ramach kampanii społecznej była produkcja serii podcastów inspirowanych filmem, poświęconych antycyganizmowi, skrajnie prawicowej radykalizacji, historii antyromskiej przemocy, doświadczeniom romskich uchodźców, traumom z dzieciństwa, praktykom sprawiedliwości naprawczej, roli religii oraz ścieżkom do sprawiedliwości i pojednania. Poszczególne odcinki, zawierające dyskusje z romskimi liderami, badaczami i osobami, które doświadczyły dyskryminacji, zostały udostępnione na wielu platformach, aby dotrzeć do szerokiego grona odbiorców, w tym mediów społecznościowych, instytucji edukacyjnych i sieci rzeczniczych.

Wydarzenie zorganizowane przy okazji prestiżowej konferencji OBWE było nie tylko projekcją filmu, ale także zaproszeniem do rozmowy o uzdrawiającej sile prawdy, empatii i sztuki. Fot. Elżbieta Mirga-Wójtowicz

Odcinek otwierający serię, zatytułowany „Jak rodzi się skrucha: rozmowa o radykalizacji, odwadze i odzyskiwaniu człowieczeństwa”, stara się odpowiedzieć na pytanie jak porzucić nienawiść i przemoc – i co dzieje się potem? W tej wyjątkowej rozmowie prof. Michał P. Garapich, Jacek Purski i Toby Górniak opowiadają o pracy przy produkcji filmu „That Boy” – o emocjach towarzyszących temu procesowi, o środowiskach skrajnie prawicowych i radykalizacji, o doświadczeniach formersów – osób, które wyszły z ruchów ekstremistycznych. Dyskutują o poczuciu winy, wyrzutach sumienia, roli wiary oraz długim procesie przemiany i odzyskiwania człowieczeństwa.

W drugim odcinku, pt. „Z pola badawczego na ekran: rozmowa o badaniu polskiej prawicy w Anglii i filmie „That Boy”, prof. Michał Garapich, prof. Rafał Soborski i dr Anna Jochymek opowiadają o projekcie badawczym „Codzienny

Ostatnie projektowe wydarzenie związane z pokazem filmu i debatą miało miejsce 12 listopada na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Fot. Elżbieta Mirga-Wójtowicz

transnacionalizm prawicy: interdyscyplinarne badanie zaangażowania polskich imigrantów w grupach na spektrum prawicowym w Wielkiej Brytanii”, realizowanym na London Metropolitan University, który doprowadził m.in. do powstania filmu „That Boy”. „Rozmówcy przedstawiają założenia projektu, jego najważniejsze zagadnienia i paradoksy, które odsłania. Mówią o zastosowanych metodach badawczych, wyzwaniach terenowych oraz dylematach etycznych towarzyszących pracy w środowiskach o silnie zarysowanej tożsamości politycznej. Dzielą się również doświadczeniami z procesu docierania do dziesiątek aktywistów politycznych i rozmów z nimi. Opowiadają o tym kim są osoby, które badają, w jakich przestrzeniach działają oraz jak wyglądało budowanie relacji badawczej w tak złożonym kontekście społecznym. To rozmowa o badaniu współczesnych form zaangażowania politycznego, o emocjach i tożsamościach, oraz o tym, co nauka może wnieść do dialogu społecznego.” – charakteryzowali odcinek jego twórcy.

Ostatni odcinek serii – „That Boy i romskie doświadczenia: rozmowa o sile świadectwa”, wypełniają głosy osób, które z różnych perspektyw uczestniczą w dialogu o przemianie, uzdrowieniu i przełamywaniu barier międzykulturowych. Zaproszeni goście rozmawiają o tym, jak powstał film i dlaczego tak mocno rezonuje w dzisiejszej Europie, o roli dialogu i odwagi w wychodzeniu poza podziały, czy o doświadczeniach romskich aktywistów i liderów. Trzeci podcast porusza również kwestie proce-

Odcinek otwierający serię podcastów, zatytułowany „Jak rodzi się skrucha: rozmowa o radykalizacji, odwadze i odzyskiwaniu człowieczeństwa”, stara się odpowiedzieć na pytanie jak porzucić nienawiść i przemoc – i co dzieje się potem? Fot. Elżbieta Mirga-Wójtowicz

sów uzdrawiania po przemocy i nienawiści, a także znaczenia sztuki i osobistych historii w budowaniu mostów między ludźmi. W dyskusji biorą udział Karolina Kwiatkowska i Karol Kwiatkowski z Centralnej Rady Romów w Polsce, a także Toby Górniak, prof. Michał P. Garapich oraz dr Elżbieta Mirga-Wójtowicz. *„To ważna, szczerza i pełna emocji rozmowa – o ludziach, którzy zdecydowali się stanąć naprzeciw własnym lękom, schematom i uprzedzeniom, by stworzyć przestrzeń na zmianę.”* – widnieje w opisie odcinka.

Seria podcastów jest czymś namacalnym, co powstało w ramach kampanii. Mogą one w przyszłości być pomocne przy zupełnie innych antydyskryminacyjnych inicjatywach. Nawet każdy z nich oddzielnie. Słuchanie tych podcastów pozwala lepiej zrozumieć mechanizmy antyromskiej dyskryminacji, poznać perspektywy osób nią dotkniętych i dowiedzieć się, jak aktywnie włączyć się w działania na rzecz walki z nią.

W doborowym towarzystwie

Projekt Fundacji Jaw Dikh „Restorative Justice Through Film and Dialogue” przy wsparciu ERGO Network poprzez inicjatywę „Roma Equality, Inclusion and Participation 2025” (EQUIP), finansowany przez Unię Europejską w ramach programu Obywatele, Równość, Prawa i Wartości (CERV) – aktywnie i bezpośrednio zwalcza antycyganizm. „That Boy” to nie tylko film, ale narzędzie aktywizmu społecznego, które poprzez siłę osobistego świadectwa i dialogu kwestionuje uprzedzenia i promuje bardziej

włączające i sprawiedliwe społeczeństwo. Działania Fundacji są częścią szerszych inicjatyw antydyskryminacyjnych wspieranych m.in. przez ERGO Network i Unię Europejską, których głównym celem jest walka z antycyganizmem i promowanie równości.

Dobrym znakiem kampanii jest również współpraca z innymi organizacjami romskimi, co w przypadku Fundacji Jaw Dikh staje się powoli już standardem. Niejednokrotnie podkreślaliśmy przy okazji innych artykułów, że w ostatnich latach nastąpił ogromny rozwój organizacji romskich, również w Polsce. Pewnego rodzaju przełom nastąpił po pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę, co spowodowało ucieczkę tysięcy Romów ukraińskich do Polski, na co w odpowiedzi byliśmy świadkami ogromnej mobilizacji organizacji romskich w Polsce i pokazania podmiotowości na nieznana wcześniej skalę. Przypominamy o tym, bo warto pamiętać, że jedna inicjatywa czy organizacja, nie jest w stanie sprostać takiemu przeciwnikowi jakim jest antycyganizm. Opisywana tutaj kampania społeczna jest wyjątkowo znaczącą, ale wciąż, jedną z wielu inicjatyw – łącznie z kulturalnymi i aktywizacyjnymi – które są narzędziami organizacji romskich w walce z antyromską dyskryminacją. Ale tutaj widać pewne pozytywy, gdyż towarzystwo jest doborowe. Wspomnieć tu należy o nowej kampanii Fundacji W Stronę Dialogu „Rozjeżdżamy stereotypy o Rom(k)ach”, o działalności kulturalno-artystycznej RSO Harangos, o projektach aktywizacyjnych Centralnej Rady Romów w Polsce, o programach stypendialnych Zwią-

ku Romów Polskich, czy o corocznych obchodach 2 sierpnia organizowanych przez Stowarzyszenie Romów w Polsce. Dodając do tego działalność Centrum Historii i Kultury Romów, cykliczne romskie festiwale organizowane przez Stowarzyszenie Twórców i Przyjaciół Kultury Cygańskiej im. Papuszy oraz Towarzystwo Krzewienia Kultury i Tradycji Romskiej „Kałe Jakha”, czy wiele innych organizacji romskich, które na przykład prowadzą świetlice romskie – wszystko to tworzy już mieszankę solidnych działań na rzecz społeczności romskiej w Polsce. No i nie można zapomnieć, że mamy wśród nas prawdziwą ambasadorkę naszej kultury – Małgorzatę Mirgę-Tas, nagrodzoną ostatnio przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego prezeską Fundacji Jaw Dikh, której sztuka zachwyca cały świat.

Podsumowując, choć istnieją pozytywne zmiany, świadomość społeczna na temat antycyganizmu w Polsce jest nadal niewystarczająca, a walka ze stereotypami i uprzedzeniami wymaga dalszych, systematycznych działań edukacyjnych i informacyjnych. Walka ta jest ciągłym wyzwaniem, wymagającym wspólnych i skoordynowanych wysiłków ze strony władz, społeczeństwa obywatelskiego i samych społeczności romskich.

Damian Puszczykowski,
Anna Szymańska

Materiał powstał we współpracy z Fundacją Jaw Dikh, realizatorem projektu „Sprawiedliwość naprawcza poprzez film i dialog”.

Spotkanie w Delegaturze Zachodniopomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Koszalinie

Celem spotkania w Delegaturze ZUW w Koszalinie było m.in. omówienie zasad przedkładania wniosków na realizację zadań w 2026 roku w ramach *Programu integracji społecznej i obywatelskiej Romów na lata 2021-2030*. Fot. ZUW

W dniu 21 października 2025 r. w Delegaturze Zachodniopomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Koszalinie odbyło się spotkanie zorganizowane przez Pełnomocnika Wojewody Zachodniopomorskiego do spraw Mniejszości Narodowych i Etnicznych Nelli Kopańską z członkami zarządów stowarzyszeń, asystentami edukacji romskiej oraz przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego dotyczące m.in. przedkładania wniosków na realizację w 2026 roku zadań *Programu integracji społecznej i obywatelskiej Romów na lata 2021-2030*.

Nelli Kopańska, Pełnomocnik Wojewody Zachodniopomorskiego do spraw Mniejszości Narodowych i Etnicznych, współpracuje z organizacjami romskimi na wielu płaszczyznach, pełniąc funkcje koordynacyjne, doradcze i kontrolne. Pełnomocnik przede wszystkim koordynuje na poziomie województwa realizację działań wynikających z ogólnopolskiego rządowego programu dotyczącego społeczności romskiej – obecnie jest to *Program integracji społecznej i obywatelskiej Romów na lata 2021-2030*. W ramach tego procesu współpracuje z samorządami lokalnymi oraz organizacjami romskimi w celu wdrażania projektów dotyczących edukacji, zatrudnienia, mieszkalnictwa i opieki zdrowotnej.

Oprócz koordynacji Nelli Kopańska pozostaje w stałym kontakcie z środowiskiem mniejszości romskiej na terenie województwa. Regularnie inicjuje lub uczestniczy w spotkaniach z przedstawicielami organizacji, takimi jak Związek

Romów Polskich w Szczecinku, czy Stowarzyszenie Romów *Jankeści* w Szczecinie, w celu omawiania bieżących problemów, potrzeb i wspólnych działań. Współdziała również z organizacjami romskimi przy organizacji ważnych wydarzeń, takich jak chociażby obchody Międzynarodowego Dnia Romów, co pomaga w promocji kultury romskiej i budowaniu wzajemnego zrozumienia. Do jej głównych obszarów i metod współpracy należy także wsparcie administracyjne i kontrola. Pełnomocnik udziela pomocy i porad stowarzyszeniom romskim w kwestiach administracyjnych. Przeprowadzała również kontrole w organizacjach romskich weryfikując prawidłowość wykorzystania środków publicznych, co jest elementem nadzoru administracyjnego.

Współpraca ta ma charakter dwustronny: Pełnomocnik reprezentuje administrację państwową, a organizacje romskie wnoszą wiedzę o realnych problemach i potrzebach swojej społeczności, co jest niezbędne do skutecznego rozwiązywania problemów i walki z antycyganizmem.

Październikowe szkolenie w Koszalinie dotyczyło przede wszystkim zagadnieniu przedkładania wniosków na realizację zadań w 2026 roku w ramach rządowego *Programu integracji społecznej i obywatelskiej Romów na lata 2021-2030*, koncentrując się na wymogach i zmianach dotyczących wypełniania wniosków. Oprócz tego prezentowano także dobre praktyki na obu szczeblach współpracy. Spotkanie zakończył panel dyskusyjny o zagrożeniach, kryzysach i umacnianiu odporności społecznej.

W spotkaniu brali udział również przedstawiciele Związku Romów Polskich: były prezes Roman Chojnacki, członek Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych; sekretarz Joanna Chojnacka; a także Magdalena Puszczykowska, asystentka edukacji romskiej ze Świetlicy integracyjnej *Słoneczko*, działającej przy ZRP – której wieloletnia praca została w bardzo miły sposób doceniona podczas spotkania: były pochwały, gratulacje, życzenia dalszych sukcesów oraz sympatyczny upominek.

Magdalena Puszczykowska

Studenci z Emilią Kledzik i Małgorzatą Milewską. Fot. Małgorzata Zduniak

Nowa jakość w kształceniu międzykulturowym

Studia podyplomowe „Romowie. Wiedza i praktyki instytucjonalne” na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Moja decyzja o rozpoczęciu studiów podyplomowych „Romowie. Wiedza i praktyki instytucjonalne” wynika z głębokiej fascynacji historią i kulturą Romów. Od dawna interesowało mnie, jak ta społeczność – mimo licznych trudności, migracji i doświadczeń wykluczenia – potrafiła zachować tak silną tożsamość, bogate tradycje i wyjątkowy sposób postrzegania świata. Zafascynowała mnie ich muzyka, język, struktury rodzinne, a także niezwykła różnorodność grup romskich. Z czasem moje zainteresowanie przerodziło się w potrzebę lepszego zrozumienia współczesnych wyzwań, z jakimi mierzą się Romowie oraz w chęć zdobycia kompetencji, które pozwolą mi działać bardziej świadomie i profesjonalnie na rzecz dialogu międzykulturowego. Studia te traktuję nie tylko jako rozwój zawodowy, ale także jako ważny krok w kierunku budowania bardziej otwartego i świadomego społeczeństwa.

Podjęłam te studia również dlatego, że głęboko porusza mnie tragiczna historia Romów podczas II wojny światowej. Społeczność romska, podobnie jak Żydzi i Polacy, padła ofiarą nazistowskiego ludobójstwa. Wielu Romów zostało zamordowanych w obozach koncentracyjnych, pracy i zagłady, gdzie ginęły całe rodziny. Około 3 000 Romów i Sinti zginęło w obozach Treblinka. W obozie Zagłady Treblinka II tracili życie w komorach gazowych a w Obozie Pracy Treblinka I, ginęli w egzekucjach na tzw. Miejscu Straceń. Świadomość tej historii, wciąż zbyt mało obecnej w pamięci zbiorowej, sprawiła, że poczułam potrzebę lepszego zrozumienia losów Romów – zarówno ich cierpienia, jak i ich niezwykłej siły przetrwania. Studia te są dla mnie sposobem, by pogłębić wiedzę i z większą odpowiedzialnością angażować się w działania na rzecz tej społeczności.

W Muzeum Treblinka dbamy o pamięć o Samudaripen na wiele sposobów: organizujemy konferencje, uczestniczymy w uroczystościach oraz publikujemy artykuły. Najnowszym przedsięwzięciem, o którym niedługo będą mogli Państwo przeczytać, jest przygotowywana publikacja pt. „Romowie. Historia i poezja. Zagłada Romów – wiersze Romów europejskich”.

Pracuję w Muzeum Treblinka od 2017 roku i przez cały ten czas nigdy nie spotkałam się z odmową udziału w wyjazdach studyjnych, konferencjach, seminariach czy innych wydarzeniach związanych zarówno z propagowaniem wiedzy o obozach Treblinka, jak i z podnoszeniem moich kwalifikacji. Tak było również tym razem, kiedy poinformowałam o chęci rozpoczęcia studiów podyplomowych. Dr Edward Kopówka, dyrektor Muzeum Treblinka, konsekwentnie wspiera mój rozwój. Muzeum pokrywało koszty przejazdu i noclegu, co umożliwiło mi uczestnictwo w zajęciach bez nadmiernego obciążenia finansowego.

Obrona pracy dyplomowej „Stanisław Stankiewicz – biografia i działalność na rzecz społeczności romskiej”. Fot. Krystyna Matejczyk

W ostatnich latach w Polsce rośnie zapotrzebowanie na specjalistyczną wiedzę dotyczącą mniejszości etnicznych, ich kultur oraz mechanizmów współpracy między społecznościami a instytucjami publicznymi. Odpowiedzią na tę potrzebę są studia podyplomowe „Romowie. Wiedza i praktyki instytucjonalne”, prowadzone na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji ze środków *Programu integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030*. Skierowane są do osób pracujących w edukacji, administracji, pomocy społecznej, organizacjach pozarządowych, a także do wszystkich zainteresowanych pogłębionym zrozumieniem historii i współczesności Romów.

Głównym celem studiów jest wyposażenie słuchaczy w rzetelną, interdyscyplinarną wiedzę o społeczności romskiej oraz w praktyczne kompetencje niezbędne do współpracy z Romami w różnych obszarach instytucjonalnych. Program ukierunkowany jest na:

- pogłębienie rozumienia kultury, historii i tożsamości Romów,
- zapoznanie z wyzwaniami społecznymi i edukacyjnymi, które dotyczą tej mniejszości,
- kształtowanie kompetencji międzykulturowych,
- przygotowanie do skutecznego działania w instytucjach publicznych, takich jak szkoły, ośrodki pomocy społecznej, samorządy czy organizacje pozarządowe.

Studia podkreślają ważną zasadę: praca na rzecz społeczności romskiej wymaga nie tylko znajomości uwarunkowań prawnych czy procedur, lecz przede wszystkim wrażliwości kulturowej, dialogu i budowania relacji opartych na wzajemnym zaufaniu.

Program obejmuje szerokie spektrum przedmiotów, łączących elementy antropologii, socjologii, pedagogiki oraz wiedzy o politykach publicznych. Kluczowe moduły to:

1. Historia Romów w Europie i w Polsce. Przegląd dziejów romskich grup i ich migracji, omówienie prześladowań i procesów asymilacyjnych, a także współczesnych przemian społecznych.
2. Kultura i tradycja romska, zwyczaje, struktura społeczna, język, wartości i normy regulujące życie wspólnoty. Szczególny nacisk położony jest na wewnętrzną różnorodność Romów.
3. Romowie we współczesnej polityce i prawie, regulacje krajowe i europejskie, status mniejszości, programy integracyjne, a także analiza stereotypów i uprzedzeń funkcjonujących w debacie publicznej.
4. Praktyki instytucjonalne i praca środowiskowa, między innymi współpraca szkoły z rodziną romską, działania asystentów romskich, mediacje międzykulturowe, praca socjalna oraz strategie włączania społecznego.
5. Badania i diagnoza społeczności romskich, etyka badań, metody zbierania danych, analiza potrzeb lokalnych, współtworzenie projektów edukacyjnych i społecznych.

Ważnym elementem kształcenia są warsztaty praktyczne, prowadzone często przez osoby pochodzenia romskiego – liderów, edukatorów i animatorów kultury, którzy wnoszą do programu doświadczenie i perspektywę „od wewnątrz”.

Społeczność romska wciąż zmagą się z wieloma problemami społecznymi: ograniczonymi szansami edukacyjnymi, wykluczeniem ekonomicznym, barierami w dostępie do usług publicznych oraz szeroko rozpowszechnionymi stereotypami. Dlatego rośnie znaczenie profesjonalistów posiadających nie tylko wiedzę teoretyczną, ale także praktyczne umiejętności współpracy i mediacji.

Absolwenci tych studiów są przygotowani do:

- prowadzenia działań edukacyjnych i integracyjnych,
- budowania partnerskich relacji między instytucjami a społecznością romską,
- tworzenia i wdrażania programów wspierających rozwój społeczny i edukacyjny Romów,
- przeciwdziałania dyskryminacji i mowie nienawiści,
- wzmacniania dialogu międzykulturowego w społecznościach lokalnych.

Studia rozpoczęły się na początku marca, a ich ostatni zjazd odbył się w dniach 6-7 grudnia 2025 r. Jest to druga edycja studiów. Pierwsza ruszyła w 2023 r. również na UAM w Poznaniu.

W I semestrze wśród wykładanych przedmiotów tegorocznej edycji pojawiły się między innymi:

Na jednym z wykładów, Emilia Kledzik, prowadząca studia podyplomowe „Romowie. Wiedza i praktyki instytucjonalne”. Fot. Ilona Flażyńska/Muzeum Treblinka.

Podczas wykładu. Fot. Ilona Flażyńska/
Muzeum Treblinka

artystycznych, w tym wystaw Małgorzaty Mirgi-Tas. Jest historykiem sztuki, krytykiem i niezależnym kuratorem wystaw.

- *Elementy języka romskiego* wykładane przez **Karola i Karolinę Kwiatkowskich**, działających w Centralnej Radzie Romów w Białymstoku i Centrum Doradztwa i informacji dla Romów.

- *Rasizm wobec Romów w Polsce i w Europie* – **Justyna Matkowska**, antropolożka, badaczka i specjalistka ds. mniejszości, w szczególności społeczności romskich.

Podczas trwania studiów mieliśmy okazję obejrzeć film pt. „**That Boy: A Conversation about Hate and Healing**”.

Projekcja trwała 45 minut i została zorganizowana w ramach projektu Fundacji Jaw Dikh „Restorative Justice Through Film and Dialogue”, przy wsparciu ERGO Network poprzez inicjatywę Roma Equality, Inclusion and Participation 2025 (EQUIP), finansowaną przez Unię Europejską w ramach programu Obywatele, Równość, Prawa i Wartości (CERV).

Bohaterami filmu są Toby Górniak, aktywista romski, oraz Mirek, były neonazista. Film przedstawia ich rozmowę przy stole, podczas której opowiadają o swoim życiu, m.in. o emigracji do Anglii i dorastaniu w niepełnych rodzinach. Produkcja porusza tematy nienawiści, traum, wykluczenia i tożsamości, pokazując, w jaki sposób mowa nienawiści i marginalizacja mogą prowadzić do zagrożenia zdrowia, a nawet życia.

Założeniem filmu jest ukazanie, jak dialog i refleksja nad przeszłością mogą prowadzić do zrozumienia, pojednania i procesu leczenia ran społecznych.

W II semestrze wśród wykładanych przedmiotów tegorocznej edycji pojawiły się między innymi:

- *Historia Romów XX wiek* – **Alicja Gontarek**, w swojej pracy badawczej zajmuje się Zagładą Żydów, od pewnego czasu bada również romskie wątki w czasie II wojny światowej.

- *Wizerunki medialne Romów* – prowadzone przez **Annę Mirgę**: romską aktywistkę, doktor antropologii, autorkę wielu artykułów o Zagładzie Romów oraz roli młodego pokolenia w utrwalaniu pamięci historycznej. Wicedyrektor European Roma Institute for Arts and Culture (ERIAC). Przedmiot ten był również prowadzony przez **Mateusza Sienkiewicza**, polskiego dziennikarza i reportażystę, przez wiele lat związanego z Polskim Radiem Koszalin oraz ze Związkiem Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku.

- *Historia Romów – XIX wiek* – **Michał Garapich** to antropolog społeczny i socjolog, specjalizujący się w migracjach, etniczności, wielokulturowości oraz tematach takich jak bezdomność, nacjonalizm, diaspora, a także badania nad społecznością romską.

- *Prawa człowieka* – **Małgorzata Praczyk**, z wykształcenia historyk. Bada wiele kluczowych tematów z zakresu antropologii kulturowej i społecznej. Łączy badania nad przeszłością ludzką z refleksją nad naturą, środowiskiem, migracjami i pamięcią.

- *Rasizm wobec Romów w Polsce i w Europie* – **Hubert Tubacki**, bierze udział w projektach badawczych, w tym badaniach nad wykluczeniem i alienacją mniejszości – np. projekt „Alienowanie i «urasawianie» Romów i muzułmanów w państwie narodowym”. Oraz **Michał Buchowski** jedna z ważnych postaci polskiej antropologii i etnologii. Jego główne obszary badawcze to: teoria i historia antropologii, antropologia postsocjalizmu, transformacji społeczno-ekonomicznych, migracji i imigracji, wielokulturowości, nacjonalizmu, ksenofobii, islamofobii.

- *Praca w środowisku romskim* – **Tadeusz Krzyżanowski „Bosman”**, jest prezesem Stowarzyszenia Romów w Bydgoszczy „Romano Dzipen”, organizacji założonej w 2005 roku. Ponadto kieruje Fundacją Pod Imieniem Bosmana — zarejestrowaną w 2015 roku, która prowadzi działania edukacyjne i wspierające rozmaite aspekty życia społeczności romskiej. Przedmiot ten był również wykładany przez **Michała Ptaka** z Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie (MOPR) w Poznaniu, który otrzymał „specjalną nagrodę ministra rodziny i polityki społecznej” za działania socjalne – m.in. za pomoc osobom bezdomnym oraz pracę z rodzinami romskimi (w tym z romską społecznością rumuńską mieszkającą w Poznaniu). **Małgorzata Milewska** opowiadała o *Programie integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030*. Między innymi o jego ocenie, wyzwaniach jakie ze sobą niósł i zrealizowanych dzięki niemu działaniach.

- *Uregulowania prawne dotyczące mniejszości narodowych i etnicznych* – **Małgorzata Musiał**, Pełnomocnik Wojewody Wielkopolskiego do spraw Mniejszości Narodowych i Etnicznych.

- *Romska sztuka współczesna: historia – praktyka – wyzwania* – prowadzone przez **Wojciecha Szymańskiego**, kuratora wystaw

Autorka artykułu z wykładowcami na UAM w Poznaniu. Karol Kwiatkowski, Ilona Flażyńska, Karolina Kwiatkowska. Fot. Joanna Brodniewicz

Tegoroczna edycja studiów podyplomowych „Romowie. Wiedza i praktyki instytucjonalne” na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu jak zwykle skupia osoby pracujące w różny sposób na rzecz społeczności romskich: pracowników służb społecznych, nauczycieli, działaczy pozarządowych, artystów, wykładowców akademickich, tłumaczy i muzealników. Podobnie jak w ubiegłym roku program studiów zogniskowany jest wokół kilku tematów: polityki i programów antydyskryminacyjnych oraz społecznych adresowanych do Romów i społeczeństw większościowych, historii Romów i dotyczących ich dyskursów oraz pracy w społecznościach romskich. W porównaniu z ubiegłorocznym programem rozszerzeniu uległ cykl spotkań z osobami pracującymi na rzecz Romów. Więcej informacji na temat programu studiów można znaleźć na stronie: www.romowie.amu.edu.pl.

Jako kierowniczka studiów w szczególności cieszę się z kontaktów, które w trakcie studiów nawiązują ze sobą osoby w różny sposób zaangażowane w działania wspierające Romów i kulturę romską. Jestem przekonana, że te relacje będą procentować w przyszłości.

dr hab. Emilia Kledzik

Fot. Władysław Gardasz

- *Seminarium dyplomowe* – prowadzone przez **Małgorzatę Zduniak**, filolożkę/literaturoznawczynię i glottodydaktyczkę, zatrudnioną na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza (UAM) w Poznaniu. Pani Małgorzata prowadziła również zajęcia z *Metodyki nauczania języka polskiego jako obcego (jpjo)*.
- *Europejska polityka społeczna wobec Romów rumuńskich* – **Katarzyna Czarnota**, socjolożka i badaczka zajmująca się tematyką migracji, granic, uchodźców i nierówności społecznych. Współpracuje z Helsińską Fundacją Praw Człowieka (HFPC), działa też w ramach zespołu Border Forensics.
- *Historia Romów XX wiek* – **Agnieszka Caban**: kulturoznawczyni oraz aktywistka społeczna. Prezes zarządu Fundacji Dom na Pograniczu i była wiceprezes Radomskiego Stowarzyszenia Romów „Romano Waś”. Te zajęcia prowadził również **Michał Garapich**.
- *Historia i kultura Romów XXI wiek* – **Kamila Fiałkowska**: badaczka migracji, związanej z mniejszościami i migracjami w Polsce i Europie. **Ignacy Józwiak**: socjolog i antropolog społeczny, etnolog, badacz migracji, mobilności i kwestii etnicznych oraz **Elżbieta Mirga-Wójtowicz**: politolożka, animatorka kultury, należy do zespołu Ośrodka Badań nad Migracjami (OBM) przy Uniwersytecie Warszawskim, gdzie prowadzi badania nad migracją, transnarodowością i sytuacją Romów. Pani Elżbieta wykladała również przedmiot: *Polityka integracyjna wobec Romów w Polsce i w Europie*.
- *Historia cyganologii* – **Emilia Kledzik**: badaczka literatury, kultury i cyganologii. Prowadzi studia podyplomowe „Romowie. Wiedza i praktyki instytucjonalne”. Autorka publikacji „Perspektywa poety. Cyganologia Jerzego Ficowskiego” (2023). Przedmiot wykladał również **Tomasz Wicherkiwicz**: językoznawca specjalizujący się w socjolingwistyce, językach mniejszościowych i tematyce różnorodności językowej. Kieruje on Zakładem Polityki Językowej i Badań nad Mniejszościami na Wydziale Neofilologii / Wydziale Modern Languages & Literatures.
- *Praca w środowisku romskim* – **Natalia Jeżewska** (piecza zastępcza), związana z Centrum Wspierania Rodzin „Swoboda” w Poznaniu. **Andrzej Łuczak**: dyrektor Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu, współpracownik czasopisma „Romano Atmo”, wydawanego przez Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku. **Andrzej Grzymała-Kazłowski**: pasjonat, badacz i działacz na rzecz społeczności romskiej. Od lat tworzy on Muzeum Kultury Romów w Warszawie, gromadząc niezwykle eksponaty i historie.

Studia podyplomowe „Romowie. Wiedza i praktyki instytucjonalne” stanowią ważny krok w kierunku profesjonalizacji działań na rzecz mniejszości romskiej. Zestawiają najnowszą wiedzę naukową z praktyką instytucjonalną, co pozwala lepiej projektować lokalne polityki integracyjne. Program wspiera tworzenie przestrzeni, w której Romowie stają się partnerami – nie tylko przedmiotem działań, ale współtwórcami rozwiązań. Inicjatywa ta wpisuje się w europejski trend rozwijania edukacji międzykulturowej oraz wzmacniania kompetencji profesjonalistów pracujących z grupami narażonymi na wykluczenie. **Studia podyplomowe „Romowie. Wiedza i praktyki instytucjonalne” to inwestycja w społeczeństwo oparte na równości, dialogu i wzajemnym szacunku.** Dzięki nim możliwe jest budowanie bardziej otwartych instytucji oraz tworzenie realnych szans rozwoju dla społeczności romskiej w Polsce.

Tematem mojej pracy dyplomowej była biografia i działalność Stanisława Stankiewicza na rzecz społeczności romskiej. Stanisław Stankiewicz stanowi jedną z kluczowych postaci współczesnego ruchu romskiego w Polsce i na arenie międzynarodowej. Jego działalność, zarówno społeczna, jak i instytucjonalna, przyczyniła się do utrwalenia pamięci o losach Romów w XX wieku, a także do rozwoju inicjatyw edukacyjnych i kulturalnych podejmowanych na rzecz tej społeczności.

Podczas studiów miałam okazję poznać wielu liderów romskich, którzy aktywnie współpracują ze społecznością romską i wspierają ją w różnych obszarach życia społecznego i edukacyjnego. Spotkania z tymi osobami były dla mnie niezwykle inspirujące – pokazały, jak ważna jest praktyczna wiedza, doświadczenie terenowe i partnerskie podejście w działaniach na rzecz Romów. Dzięki tym kontaktom mogłam nie tylko lepiej zrozumieć wyzwania, z jakimi mierzy się społeczność romska, ale także zobaczyć realne przykłady skutecznej współpracy międzykulturowej.

Warto również podkreślić, że to również wspaniali studenci tworzą wyjątkowy charakter tego kierunku. Ich różnorodne doświadczenia, pasja, zaangażowanie i ciekawość świata sprawiają, że zajęcia stają się przestrzenią wymiany wiedzy i inspiracji. Wspólne projekty, dyskusje i działania w terenie pokazują, że studia podyplomowe „Romowie. Wiedza i praktyki instytucjonalne” nie są jedynie przekazywaniem wiedzy – to także współtworzenie programu, który odpowiada na realne potrzeby społeczności romskiej i instytucji publicznych.

Ilona Flażyńska/Muzeum Treblinka

Tegoroczne Edukacyjne warsztaty z kulturą i językiem romskim były już siódmą edycją z rzędu. Fot. ZRP

Wiedza fundamentem zrozumienia

„Edukacyjne warsztaty z kulturą i językiem romskim” to cykliczna inicjatywa realizowana przez Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku. Jej głównym celem jest promocja wiedzy o historii, tradycjach, obyczajach i języku romskim wśród szerokiego grona odbiorców, w szczególności wśród dzieci i młodzieży szkolnej. W rezultacie projekt ma pomóc w kształtowaniu postaw tolerancji, przełamywaniu stereotypów oraz walki z antycyganizmem poprzez edukację i bezpośredni kontakt z kulturą romską.

W ostatnich latach rośnie zainteresowanie edukacją międzykulturową, a szczególnie tymi jej obszarami, które pozwalają również lepiej poznać mniejszości etniczne żyjące w Polsce. Jedną z nich są Romowie – społeczność o bogatej historii, unikalnym języku i niezwykle barwnej kulturze. W odpowiedzi na potrzebę budowania wzajemnego zrozumienia oraz przełamywania stereotypów coraz więcej szkół i świetlic decyduje się na udział w edukacyjnych warsztatach międzykulturowych – również takich, które są poświęcone kulturze romskiej. To właśnie do nich skierowany jest cykliczny projekt realizowany przez asystentki edukacji romskiej ze Świetlicy inte-

gracyjnej *Słoneczko*, działającej przy Związku Romów Polskich w Szczecinku.

Wiedza, szacunek oraz zrozumienie są głównymi założeniami warsztatów, w szczególności przybliżenie uczestnikom tradycji, wartości i codziennego życia Romów. Warsztaty pomagają przełamać uprzedzenia, budują kompetencje międzykulturowe i uczą wrażliwości na odmienność. To szczególnie ważne w środowiskach wielokulturowych, którymi są dzisiejsze polskie szkoły. Wczesna współpraca i wzajemny szacunek są fundamentem dobrych relacji społecznych w przyszłości.

Kultura romska oraz zawarta w niej tradycja i symbole są niewątpliwym bogactwem społeczności romskiej. Podczas zajęć

uczestnicy poznają historię Romów – ich wędrówki, podziały grupowe, zwyczaje oraz rolę, jaką w ich życiu odgrywa tzw. *Romani-pen*, czyli zbiór wartości i zasad etycznych. Szczególne zainteresowanie, nie tylko dzieci i młodzieży, ale i nauczycieli obecnych w czasie zajęć, budzą romskie symbole, takie jak np. niebiesko-zielona flaga z czerwonym kołem wozu, reprezentująca wolność i wędrówkę, ale również hymn czy najważniejsze daty związane z Romami. Warsztaty często także przybierają formę aktywną: tworzenie prac plastycznych inspirowanych tradycyjną estetyką, spotkania z przedstawicielami społeczności romskiej czy prezentacje multimedialne, które ukazują bogactwo romskiej muzyki, tańca i rzemiosła.

Zajęcia były realizowane zarówno w szkołach, jak i w świetlicy przy siedzibie ZRP, a także w formule online. Fot. ZRP

Od lat jedną z największych atrakcji dla dzieci, które uczestniczą w spotkaniach, są tradycyjne sceniczne stroje romskie. Fot. ZRP

Wszystko to jest efektywnym narzędziem przeciwdziałania stereotypom oraz ich zwalczania. W społeczeństwie nadal funkcjonuje wiele uprzedzeń dotyczących Romów. Edukacyjne warsztaty pełnią więc również funkcję antydyskryminacyjną. Poprzez rzetelną wiedzę, rozmowy i budowanie pozytywnych doświadczeń uczestnicy lepiej rozumieją różnorodność kulturową i uczą się reagować na przejawy wykluczenia. Zajęcia sprzyjają budowaniu dialogu, otwierają przestrzeń na pytania i dyskusje oraz pozwalają spojrzeć na społeczność romską w sposób wolny od uproszczeń. To przykład nowoczesnej edukacji, której celem jest nie tylko przekazywanie informacji, ale również kształtowanie postaw. Dzięki takim zajęciom dzieci, młodzież i dorośli uczą się otwartości, współpracy i akceptacji. Przede wszystkim poznają fakt, że Romowie w Polsce mieszkają od wielu wieków. Poznając kulturę romską z bliska, odkrywają, że różnorodność jest wartością, a dialog międzykulturowy wzbogaca całe społeczeństwo.

Tegoroczna edycja „Edukacyjnych warsztatów z kulturą i językiem romskim”

jest już siódmą z rzędu. Zajęcia w ramach projektu realizowanego przez Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, jak co roku odbywały się w sali wykładowej świetlicy integracyjnej należącej do stowarzyszenia. Ponadto część zajęć prowadzona była również w klasach i świetlicach szczecineckich szkół podstawowych. Projekt został także rozszerzony zajęciami online o zasięgu regionalnym. Organizatorki przeprowadziły zajęcia w różnych powiatach oraz gminach, a poszczególne miejscowości to: Szczecinek, Stary Jarosław, Sławno, Drawsko Pomorskie, Złocieniec, Biały Bór. We wszystkich miejscowościach dyrektorzy szkół, nauczyciele oraz uczestnicy zajęć byli otwarci oraz pozytywnie nastawieni na uzyskaną wiedzę.

Projekt był realizowany od 1 września do 30 listopada. W tym czasie zostało przeprowadzonych 16 warsztatów. W każdym uczestniczyła inna grupa dzieci i młodzieży wraz z nauczycielem. Treści były dostosowane odpowiednio do wieku tak, aby każdy mógł dokładnie zrozumieć przekaz zajęć. Wykorzystując innowacyjne metody nauczania spotkania były przeprowadzone w taki atrakcyjny sposób, aby przekazana wiedza została zapamiętana na długo. Zdawało się, że uczestnicy przychodzili na spotkania wyraźnie niechętnie, lecz wycho-

dzili w dobrym humorze i z uśmiechem na twarzy – a nasza satysfakcja była podwójna. Było wiele pytań, również tych trudnych, ale po to są m.in. nasze zajęcia – żeby wyjaśniać i prostować stereotypy. W tym roku pewnym zaskoczeniem było dla nas również przygotowanie merytoryczne niektórych dzieci. Jak się okazało nieliczni poczytali trochę o naszej społeczności w ramach przygotowań do warsztatów, a to sprawiło, że było jeszcze ciekawiej niż zwykle. Przeprowadzenie kolejnej edycji warsztatów dla dzieci było – jak zwykle dla nas – zarówno przyjemnością, jak i wyzwaniem.

A. Szymańska, M. Puszczykowska

Zadanie jest finansowane ze środków otrzymanych z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego w 2025 roku oraz dotacji Urzędu Miasta Szczecinek na zadania oświatowe.

Dzięki wieloletniej współpracy asystentek edukacji romskiej ze szczecineckimi szkołami podstawowymi, dyrektorzy oraz nauczyciele otwarci są na zajęcia w swoich klasach. Fot. ZRP

Na scenie wrocławskiego koncertu *Świat brzmień romskich i jazzowych* wystąpił Józef Merstein Jochymczyk – charyzmatyczny bard muzyki romskiej, znany z wykonywania autentycznych melodii w stylu sinti jazz, zachwycających artystyczną głębią. Fot. Jakub Małęga

Wspólne cele, jeden głos

SAM KADAJ na Dolnym Śląsku

Romskie Stowarzyszenie Oświatowe Harangos od ponad dwudziestu lat aktywnie działa na rzecz społeczności romskiej w Polsce. Jego dotychczasowe inicjatywy wielokrotnie przedstawiane były na łamach *Romano Atmo*. Łatwo dostrzec, że wszystkie projekty i realizacje RSO Harangos wyróżnia przede wszystkim ogromne zaangażowanie, kreatywność i konsekwentność w tworzeniu przestrzeni dialogu i budowaniu porozumienia międzykulturowego. Jego wszelkie aktywne kroki ukierunkowane są na rozwój, integrację oraz promocję romskiej kultury, a jak kultura to wiadomo, że jej jednym z nieodłącznych elementów jest muzyka, która zawsze jest obecna w działaniach podejmowanych przez Harangos – jak wierny towarzysz i źródło energii. To ona spaja pomysły jego władarzy, dodaje im rytmu i sprawia, że każda podejmowana inicjatywa nabiera wyjątkowego charakteru. Muzyka w działalności stowarzyszenia nie jest tylko tłem, lecz sercem wszystkiego, co tworzą – językiem porozumienia, który łączy ludzi ponad podziałami. Za każdym razem powrót do działalności tej organizacji jest dla nas i dla czytelników jak podróż w miej-

Muzyka dla Romów to jeden ze sposobów na zachowanie tożsamości we współczesnym świecie, który tak łatwo zapomina. To przestrzeń, w której pamięć o przodkach i tradycji znajduje swoje nowe formy – jazzowe improwizacje, współczesne aranżacje, odważne fuzje stylów. Każde pokolenie dopisuje do tej melodii własny akord, a jednak jej rytm pozostaje ten sam: pulsujący, pełen pasji, szczerzy. Towarzyszyła Romom od zawsze – w drodze, przy ognisku, podczas świąt i codziennych spotkań, a niekiedy bywała samą modlitwą o pokój i zrozumienie. I tak samo towarzyszy ona działalności Romskiego Stowarzyszenia Oświatowego Harangos, realizującego innowacyjny projekt *SAM KADAJ*, w ramach którego odbyły się między innymi dwa wyjątkowe koncerty – jeden we Wrocławiu, a drugi w Głogowie. Te dwa miasta połączyła wówczas nie tradycja, a artystów tam występujących, nie wspólnej pasji.

Największą atrakcją *Koncertu Tradycji i Pasji* w Parafii św. Klemensa w Głogowie był występ Teresy Mirgi z zespołem *Kafe Bafe*. Ich repertuar oraz pełne ekspresji i emocji wykonanie, oddawały ducha i piękno romskiej kultury. Fot. Marta Wróblewska

Podczas koncertu we Wrocławiu gościnnie wystąpiła Malota Jankeszkina Lakatosz. Artystka oczarowała publiczność swoim niezwykłym głosem, ekspresją i wdziękiem, wprowadzając tym niepowtarzalny, pełen emocji klimat. Fot. RSO Harangos

sce, gdzie kultura, pasja i społeczna wrażliwość tworzą jedność i atmosferę jednej wielkiej wspólnoty.

Wraz z tegoroczną wiosną, od 1 kwietnia 2025 r., RSO Harangos przystąpiło do realizacji prawie dwuletniego projektu pn. „SAM KADAJ. Program integracji społeczno-zawodowej dolnośląskiej społeczności romskiej”, który potrwa do 31 grudnia 2026 roku. Jego pierwsza, romska część tytułu – „Sam kadaJ” – znaczy „Jesteśmy tutaj”. Ma on w sobie siłę deklaracji i obecności. Bo istotą tego przedsięwzięcia jest właśnie bycie „tutaj”, czyli w społeczeństwie – i konkretnie na Dolnym Śląsku. Projekt, współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego oraz budżetu państwa, skierowany jest do pięćdziesięciu osób pochodzenia romskiego, zamieszkujących na terenie województwa dolnośląskiego, które z różnych powodów są zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Ma on na celu zwiększenie integracji międzykulturowej, a jego głównym założeniem jest kompleksowe wsparcie uczestników poprzez działania z zakresu aktywizacji społecznej, edukacyjnej i zawodowej, uzupełnione o wsparcie towarzyszące, takie jak doradztwo, warsztaty, kursy, szkolenia czy usługi asystenckie. W ramach przedsięwzięcia uczestnicy mogą skorzystać z indywidualnie dopasowanych form pomocy, w tym diagnozy potrzeb i opracowania Indywidualnych Ścieżek Reintegracji. Program obejmuje również kursy kompetencji społecznych i obywatelskich, wsparcie asystentów międzykul-

turowych, indywidualne doradztwo zawodowe, warsztaty aktywnego poszukiwania pracy, szkolenia zawodowe oraz kurs prawa jazdy kat. B. Uczestnicy będą mieli także możliwość odbycia staży zawodowych, które pomogą im zdobyć praktyczne doświadczenie i zwiększyć szanse na zatrudnienie. Istotnym elementem projektu są również działania integracyjne, mające na celu budowanie więzi ze społecznością lokalną i wzmocnienie poczucia przynależności. Całość została zaplanowana tak, aby nie tylko podnieść kompetencje uczestników, ale także wesprzeć ich w procesie wstąpienia na rynek pracy i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Ale na tym jeszcze nie koniec.

W projekcie SAM KADAJ chodzi o coś jeszcze. O coś znaczące głębszego, a mianowicie o poczucie godności, o odwagę wyjścia z cienia i powiedzenia: „jestem częścią tego świata”, „jestem częścią tego społeczeństwa”. Bo integracja to nie tylko wsparcie szkoleniowo-edukacyjne, to przede wszystkim spotkanie człowieka z człowiekiem. Dlatego projekt obejmuje również wydarzenia artystyczne – takie, które pozwalają mówić językiem emocji, muzyki i wspólnego doświadczenia. Mówiła o tym prezeska RSO Harangos Izabela Jaśkowiak: „*Jego celem jest wspieranie społeczności romskiej, integracja, edukacja i przeciwdziałanie wykluczeniu zarówno we Wrocławiu, jak i w Głogowie. Jednym z jego elementów były wydarzenia artystyczno-integracyjne – koncerty, które nie tylko prezentowały bogactwo kultury romskiej, lecz także budowały mosty między społecznościami*”.

29 sierpnia 2025 roku Wrocław na chwilę zatrzymał oddech. W powietrzu unosił się zapach końcówki lata, ciepły i łagodny, a wraz z nim – dźwięki, które niosły przeróżne romskie historie. Odbył się tam koncert „Świat brzmień romskich i jazzowych” – pierwsze artystyczne wydarzenie w ramach projektu SAM KADAJ. Na scenie pojawili się artyści, których muzyka nie zna granic. Józef Merstein Jo-

„Rozmowa” dwóch instrumentów – tak można opisać niezwykle duet, w którym wystąpili Sinto Valentin oraz Liliana Szubert, zachwycając publiczność subtelnością dialogu muzycznego, pełnego emocji i empatii. Fot. RSO Harangos

Radość, entuzjazm i pozytywna energia towarzyszą wszystkim inicjatywom RSO Harangos. Ich działania artystyczne związane z projektem SAM KADAJ niosą ze sobą nie tylko muzykę, ale także ducha wspólnoty, integracji i wzajemnego zrozumienia. Fot. Marta Wróblewska

chymczyk Trio rozpoczęło wieczór delikatnym wstępem – gitarą, kontrabasem i głosem, które razem budowały napięcie, jakby opowiadały historię o drodze, którą każdy z nas musi przejść, by odnaleźć siebie. Potem scenę przejęli muzycy zespołu Romani Bacht – z żywiołowością, która nie pozwalała nikomu pozostać obojętnym. Tachir i Michał Siwak, Gracjan Paczkowski, Giovanni Suchy i Giovanni Siwak stworzyli muzyczną mozaikę, w której tradycyjne motywy romskie spotkały się z jazzową improwizacją. W ich grze było wszystko – radość, bunt, nostalgia i nadzieja. Kiedy na scenie pojawił się Sinto Valentin – wybitny skrzypek i kompozytor, publiczność oddała się głębokiej refleksji. Jego skrzypce „śpiewały” jak głos dawnych legend, niosąc dźwięki, które wydawały się płynąć nie z instrumentu, lecz z samej duszy. A gdy do niego dołączyła trzynastoletnia pianistka Liliana Nadia Szubert, wydarzyło się coś niezwykłego – niemal muzyczna rozmowa skrzypiec i fortepianu o dojrzałości i młodości. Słychać było w niej przyszłość – nową opowieść o romskiej kulturze, która nieustannie się odradza, czerpiąc inspirację z własnych korzeni. Gościnne występy Maloty Janekszkini Lakatosz i Ryszardży Szorny dopełniły wydarzenie, w którym muzyka stała się językiem porozumienia.

Społeczność romska z wielką chęcią uczestniczyła w wydarzeniu poświęconym swojej kulturze w Głogowie, traktując je jako istotny sposób podtrzymywania tradycji oraz pielęgnowania własnego dziedzictwa kulturowego. Fot. Marta Wróblewska

Dwa tygodnie później, 12 września 2025 roku, muzyka popłynęła dalej – tym razem do Głogowa. W Parafii św. Klemensa, w gościnnych murach sali św. Gerarda, odbył się „Koncert Tradycji i Pasji”, na który organizatorzy zaprosili mieszkańców miasta i okolic. To wydarzenie miało w sobie coś z misterium – ciepło wspólnoty, wdzięczność i skupienie. Zanim rozbrzmiała muzyka, głos zabrali Andrzej Gabrych z Fundacji Rozwoju Kapitału Ludzkiego, partnera projektu, oraz ojciec Arkadiusz Sojka, proboszcz Parafii św. Klemensa w Głogowie i gospodarz miejsca. Ich słowa o tolerancji i współpracy brzmiały szczególnie mocno w przestrzeni, gdzie sacrum i codzienność spotkały się jednocześnie. Wyjątkowym momentem była projekcja filmu „Tolerancja zaczyna się w sercu” – krótkiego, ale poruszającego dokumentu, który przypominał, że zmiana zaczyna się od spojrzenia, od rozmowy, od gestu... Podczas wydarzenia uhonorowano osoby, które od lat wspierają społeczność romską – nauczycieli, pedagogów i ludzi dobrej woli. Docenione zostały: Iwona Matyjas, Dyrektor Szkoły Podstawowej nr 2 w Głogowie – za tworzenie otwartego środowiska edukacyjnego, Bożena Mazur – za jej codzienne wsparcie i serce dla rodzin romskich, Barbara Pilarczyk – za promowanie romskiej kultury i Ewelina An-

Podczas koncertu we Wrocławiu pamiętano również o najmłodszych. Przygotowano dla nich kilka ciekawych zajęć i rozrywek, które pozwoliły im spędzić czas w radosny i kreatywny sposób. Fot. Jakub Małęga

Izabela Jaśkowiak, prezeska RSO Harangos oraz Ewelina Andrasz, aktywistka i pedagog szkolny, która w czasie wydarzenia w Głogowie otrzymała specjalne podziękowanie za wieloletnie wspieranie młodzieży romskiej. Fot. Marta Wróblewska

drasz – aktywistka i pedagog szkolny, od lat wspierająca młodzież romską. Wszystkie wyróżnione osoby usłyszały gromkie słowa wdzięczności, które były jak ciepły promień w jesiennym słońcu. Potem przemówiła już tylko muzyka. Sinto Valentin i Liliana Szubert wykonali dwa emocjonujące utwory – „Pasakalię” Haendla oraz „Ederlezi”. Ich gra ponownie zabrzmiała jak melodyjna rozmowa pokoleń z lekcją wzajemnego szacunku. Głogowski koncert zakończył występ Teresy Mirgi z zespołem Kałe Bała. Muzyka w ich wykonaniu – połączenie poezji, pieśni i romskiego rytmu – wypełniła salę jak modlitwa. Teresa Mirga śpiewała ciepłym, głębokim głosem, a towarzyszący jej dźwięki gitar i akordeonu niosły ze sobą melancholię i radość, i tym samym, żal i spełnienie.

Artystyczna część projektu SAM KADAJ pokazała, że integracja może rodzić się z wrażliwości – z uważności na człowieka i z przestrzeni, w której nikt nie musi udowadniać swojej wartości. RSO Harangos od lat z oddaniem buduje mosty między społecznością romską a lokalnymi środowiskami. „Zarówno koncert we Wrocławiu, jak i ten w Głogowie, miały wymiar nie tylko artystyczny, ale również społeczny i edukacyjny. To były spotkania, podczas których kultura romska została pokazana jako źródło bogactwa, dumy i wspólnoty. Sala św. Gerarda w Głogowie stała się miejscem otwartym, gdzie społeczność romska mogła zaprezentować swoją kulturę, a jednocześnie znaleźć przestrzeń do integracji i działań aktywizujących. Dzięki zaangażowaniu wielu osób i wsparciu parafii, wydarzenie nabrało szczególnego znaczenia.” – mówiła Izabela Jaśkowiak, podkreślając znacznie szerszy wymiar koncertów. „Projekt SAM KADAJ to nie tylko inicjatywa społeczna, ale również piękna opowieść o tym, że muzyka, kultura i wzajemna życzliwość są najlepszym sposobem na budowanie wspólnoty. Zarówno we Wrocławiu, jak i w Głogowie publiczność mogła poczuć, że romska tradycja to żywe dziedzictwo, które wzbogaca nas wszystkich.” – dodała prezeska RSO Harangos.

Słowa te doskonale oddały ducha całego projektu – jego autentyczność i wrażliwość na potrzeby ludzi. SAM KADAJ jest przykładem, że precyzyjnie zaplanowane i przykładowo prowadzone działania mogą realnie wpływać na poprawę sytuacji społeczno-

ści romskiej w regionie, niosąc jednocześnie przesłanie otwartości i dialogu. Szczególnie cieszy fakt, że coraz częściej powstają inicjatywy wielowymiarowe, w których kultura staje się nie tylko formą ekspresji, lecz także narzędziem budowania wspólnoty, towarzysząc działaniom aktywizacyjnym. Z nadzieją i uznaniem spoglądamy więc w przyszłość, oczekując dalszych efektów tego wyjątkowego projektu. Z przyjemnością przedstawimy je naszym czytelnikom w kolejnych wydaniach Romano Atmo.

Agnieszka Grzelak, Anna Szymańska

Każde wydarzenie organizowane przez RSO Harangos staje się świętem romskiej kultury, pełnym emocji, uśmiechu i wspólnego celebrowania jej piękna. Fot. RSO Harangos

Romska tożsamość bogactwem dla młodych

Uczestnicy Summer Workshop Camp 2025 nawiązali trwałe przyjaźnie – kontakty, które mogą przerodzić się w przyszłości we współpracę między organizacjami romskimi z różnych krajów. Fot. Archiwum Fundacji Dom Kultury

Summer Workshop Camp 2025

Kiedy większość z nas kojarzy lato z dźwiękiem gitar na plażowych koncertach, zapachem grillowanego jedzenia i spontanicznymi wypadami w góry czy nad morze, są tacy, którzy patrzą na ten czas inaczej. Dla nich okres wakacyjny nie oznacza wyłącznie beztroski. To pora, w której mogą nie tylko odpocząć od szkolnych ławek, ale też poszerzyć horyzonty, nauczyć się czegoś, co zostanie z nimi na lata – a czasem nawet odmieni ich całe życie. Jednym z takich niezwykłych letnich przedsięwzięć było Summer Workshop Camp – letni obóz warsztatowy dla młodzieży romskiej z krajów Grupy Wyszehradzkiej. W połowie sierpnia 2025 r. odbyła się jego trzecia edycja, która tym razem miała miejsce we wsi Krzyżowa na Dolnym Śląsku i po raz kolejny nie tylko udowodniła, że wakacje mogą stać się początkiem głębokiej przemiany, ale również że świadomość własnych korzeni odgrywa kluczową rolę w budowaniu tożsamości młodzieży romskiej.

Tegoroczne warsztaty Summer Workshop Camp trwały niepełną tydzień – od 17 do 22 sierpnia. Miejszem, w którym się odbywały był Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży w Krzyżowej, prowadzony przez Fundację „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego – przestrzeń, która już w samej architekturze niesie przesłanie dialogu i współpracy. Mury dawnego pałacu, otoczonego zielenią były świadkiem jak młodzi ludzie z różnych krajów uczą się rozmawiać, poznawać i budować mosty ponad podziałami. Między innymi w tym celu do malowniczej wsi Krzyżowa przybyła grupa młodych Romów i Romni, którym towarzyszyli opiekunowie, animatorzy i edukatorzy – ludzie, dla których praca z młodzieżą jest misją. Projekt zrealizowano dzięki wsparciu International Visegrad Fund, a jego realizatorem była Fundacja Dom Kultury z Warszawy, we współpracy z czeską organizacją Vzájemné soužití o.p.s., słowacką ETP Slovensko i węgierskim Khetanipe Romano

SWC 2025 pozwolił młodym ludziom poczuć dumę z własnej tożsamości. Wielu z nich podkreślało, że dzięki tej inicjatywie przestali wstydzili się swoich korzeni, a świadomość bogactwa romskiej kultury stała się dla nich źródłem siły. Fot. Archiwum Fundacji Dom Kultury

Jedną z najważniejszych aktywności tego-
rocznego obozu letniego były warsztaty
Moniki Szewczyk, w czasie których rom-
ska młodzież swobodnie mogła wyrażać
emocje i na nowo spojrzeć na siebie oraz
swoje dziedzictwo. Fot. Archiwum Funda-
cji Dom Kultury

Smaki, dźwięki i opowieści

Kolejny dzień przyniósł kontynuację warsztatów z Moniką Szewczyk. Ich celem było jeszcze głębsze zrozumienie znaczenia pamięci i przekazu międzypokoleniowego. Forma dwudniowych zajęć, pełna kreatywności i otwartości, spotkała się z ogromnym entuzjazmem. Młodzież czuła się swobodnie, mogła wyrażać emocje i na nowo spojrzeć na siebie oraz swoje dziedzictwo, dostrzegając, jak ważną rolę w budowaniu tożsamości odgrywa właśnie opowieść. Niektóre warsztaty na długo pozostają w pamięci – zarówno uczestników, jak i prowadzących. I tak właśnie było w przypadku zajęć Moniki Szewczyk, która podzieliła się z nami swoimi wrażeniami: „Zaproszenie do przygotowania warsztatów dotyczących tożsamości i niematerialnego dziedzictwa dla młodzieży romskiej z Polski, Czech, Słowacji i Węgier przyjąłam z radością, ale i świadomością, że muszę wymyślić autorski program warsztatów, dopasować do grupy. Tak powstało *Miro Romano rat, miro barwalipen* – w dosłownym tłumaczeniu – *Moja romska krew, moje bogactwo*. Chciałam za pomocą tych słów wyrazić, że to największym bogactwem jest moje – nasze pochodzenie. Świadomość własnych korzeni i znajomość historii rodziny odgrywa kluczową rolę w budowaniu tożsamości dzieci i młodzieży romskiej. Odkrywając przeszłość naszych przodków, lepiej rozumiemy siebie, poznajemy kulturowe fundamenty, na których wyrastamy, i uczymy się kształtować silne poczucie przynależności. To proces niezwykle istotny, bo wiedza o rodzinnych losach wspiera rozwój indywidualnej tożsamości. Było też to dla mnie wyzwanie, bo Romowie są różnicowani kulturowo i językowo. Zastanawiałam się czy uda mi się popro-

Centro. „Obóz był skierowany do młodzieży romskiej z Polski, Czech, Słowacji i Węgier. Tradycyjnie wzięły w nim udział 24 osoby – dziewczęta i chłopcy w wieku od 13 do 23 lat – wybrani przez organizację partnerskie. Głównym celem SWC 2025 było rozwijanie umiejętności społecznych młodych Romów, wzmacnianie ich tożsamości, a także budowanie przestrzeni dla międzynarodowej współpracy i dialogu między organizacjami działającymi na rzecz społeczności romskiej.” – mówiła Justyna Domaśłowska Szulc, prezeska Fundacji Dom Kultury.

Poznajmy się i odnajdźmy własny głos

Dzień drugi rozpoczął się prezentacją organizacji partnerskich w ramach sesji *Przedstawmy się*, podczas której każda z grup opowiadała o swojej działalności na rzecz społeczności romskiej. Następnie odbyły się warsztaty tożsamości romskiej i języka romani, zatytułowane *Moja romska krew, moje bogactwo*, prowadzone przez Monikę Szewczyk, badaczkę i aktywistkę romską. Podczas prelekcji każdy z uczestników miał do wykonania projekt pod hasłem *Moja дума*, zapisując w nim własne slogany i sentencje. Ponadto Monika Szewczyk poprowadziła także zajęcia na temat storytellingu. Wówczas, uczestnicy warsztatów dowiedzieli się czym jest sztuka snucia opowieści, która od wieków stanowi serce romskiej kultury. Zrozumieli, że to nie tylko sama narracja jest ważna, lecz także sposób przekazywania pamięci, wartości i doświadczeń kolejnych pokoleń. Uczestnicy poprzez opowiadanie własnych historii, odkrywali swoje korzenie, relacje z innymi i znaczenie tożsamości. Wieczorem, po kolacji, odbyło się wprowadzenie do warsztatów wideo prowadzonych przez Delfina Łakatosza, połączone z zabawami i tańcami integracyjnymi.

Inauguracja i ognisko przyjaźni

Pierwszy dzień stanowił symboliczne rozpoczęcie wspólnie spędzanego tygodnia. Po zakwaterowaniu i wspólnym lunchu nadszedł długo wyczekiwany przez wszystkich uczestników moment. W blasku rozpalonego ogniska młodzi ludzie, co niektórzy będąc pierwszy raz poza granicami własnego kraju, spotkali rówieśników mówiących w innym języku oraz wychowanych w odmiennych realiach. Od samego początku między nimi zawiązała się silna więź wspólnoty i porozumienia. Wspaniałą atmosferę tego wieczoru dopełniały wspólne posiłki, śpiew oraz romska muzyka – w większości wykonywana przez dzieci.

Warsztaty storytellingu uświadomiły uczestnikom, jak wielką rolę w podtrzymywaniu tradycji odgrywa sztuka opowiadania historii. Dla wielu była to pierwsza okazja, by podzielić się rodzinnymi opowieściami i swoją dumą z pochodzenia. Fot. Archiwum Fundacji Dom Kultury

W Świdnicy uczestnicy spotkali się z harcerzami z 10. Świdnickiej Drużyny Harcerskiej „Mrówkojady”. Fot. Archiwum Fundacji Dom Kultury

Warsztaty kuchni romskiej poprowadziła Małgorzata Balasz – kucharka i artystka sceniczna. Fot. Archiwum Fundacji Dom Kultury

wadzić warsztaty w języku Romów Karpaczkich. Bardzo jestem zadowolona, cieszę się ogromnie, że mogłam, ja Romka, pierwszy raz w mojej karierze zawodowej prowadzić warsztaty o tożsamości romskiej dla młodzieży romskiej, w języku romskim. To dla mnie ogromna satysfakcja zawodowa i fakt o możliwości prowadzenia warsztatów w moim – naszym języku. Cudowna, zaangażowana młodzież świadoma swojego pochodzenia za najważniejszy element tożsamości uznała język romski, relacje rodzinne, kolektywność romską oraz taniec i śpiew. Niemniej jednak muzyka jest medium, przez które wyrażają siebie. Z tego, też powodu z utworzonej przez uczestników mapy tożsamości wybraliśmy określenia, słowa, które zostały zaśpiewane do stworzonego przez Delfina Łakatosza teledysku. To dla mnie inspiracja i wiara, że to co robimy ma sens.” – zakończyła z dumą i afirmacją.

Po południu na wszystkich w kuchni czekał wspaniały duet prowadzących warsztaty kulinarne: Małgorzata Balasz – Dziunia Blz, romska artystka sceniczna; oraz Angelo Ciureja, wokalista zespołu *Romano Drom*. Pod ich czujnym okiem przyrządzano gulasz. Ku zaskoczeniu wszystkich nie była to zwyczajna potrawa, lecz specjał romskiej kuchni według przepisu mamy Dziuni. Sekret wspaniałego i aromatycznego smaku dania był koper, kiszony ogórek oraz nietypowy kucharski patent, dzięki któremu mięso stało się miękkie i soczyste, mianowicie 5 korków od wina. Ten niecodzienny skład nadał gulaszowi wyjątkowego charakteru i podbił podniebienia uczestników. Jak widać, prowadzący warsztaty kuchni romskiej znani są nie tylko z charyzmatycznych występów scenicznych, ale także z kulinarnej fantazji. Udowodnili tym, że romska kultura to prawdziwa mozaika talentów – od muzyki i tańca, aż po sztukę gotowania. Stanowi to bowiem bezcenne dziedzictwo kultury przekazywane z pokolenia na pokolenie. Podobny charakter miała również kolacja – utrzymana w myśl warsztatowej zasady: *Jemy to, co ugotujemy*. Wspólne przygotowywanie posiłku ponownie stało się okazją do nauki, współpracy i dobrej zabawy, a także do odkrywania smaków w atmos-

ferze serdeczności i wzajemnej inspiracji. Wieczorem uczestnicy przenieśli swoją kreatywność na plan zdjęciowy – warsztaty wideo, które prowadził filmowiec Delfin Łakatosz. Ich efektem było nagranie teledysku do wcześniej wybranych, śpiewanych haseł w języku romskim. Klip, wyreżyserowany przez Delfina Łakatosza dostępny jest w serwisie internetowym YouTube na kanale twórcy – gorąco polecamy!

Ziemia, którą dzielimy

Środowy poranek okazał się być prawdziwym apelem o troskę o naszą planetę. Motyw przewodni brzmiał *Save the Planet*, a zajęcia prowadzone przez Magdę Berzowską-Niedźwiedz z Fundacji EkoRozwój poświęcone były codziennym sposobom dbania o środowisko – od oszczędzania energii po świadome korzystanie z zasobów natury. Prowadząca w inspirujący sposób opowiadała o zrównoważonym rozwoju ekologicznym i codziennych działaniach, które mogą chronić naszą planetę. Młodzież z zainteresowaniem chłonęła wiedzę, podkreślając, że wiele z tych informacji było dla nich odkryciem i zachętą do działania. Następnie, pozostając w harmonii z naturą, uczestnicy wzięli udział w warsztatach kuchni wegetariańskiej i wegańskiej, podczas których samodzielnie przygotowywali posiłki, ucząc się zdrowego i świadomego podejścia do codziennego odżywiania. Po spożyciu wspólnego posiłku zawiązała się debata o tożsamości romskiej, którą prowadził Antoine de Hroght z ETP Slovensko, tworząc przestrzeń do refleksji i wymiany doświadczeń. Dzień zakończyła eksperymentująca gra terenowa, która okazała się największym przebojem obozu – wędrując leśnymi ścieżkami, uczestnicy rozwiązywali kolejne zadania, aż wreszcie dotarli do długo poszukiwanego skarbu, witając sukces głośnymi okrzykami radości.

Wyprawa do Świdnicy i wielki finał

Szósty, finałowy dzień obozu stał się prawdziwym świętem wspólnoty. Rano uczestnicy wyruszyli pociągami na wy-

cieczkę do Świdnicy, gdzie czekali na nich harcerze z 10. Świdnickiej Drużyny Harcerskiej „Mrówkojady”. To właśnie oni poprowadzili pełną emocji grę miejską, w której zadaniem było odkrywanie ukrytych w różnych zakątkach miasta herbów – zabawa okazała się znakomitym sposobem na poznanie lokalnej historii. Po powrocie do Krzyżowej uczestnicy wzięli udział w warsztatach podsumowujących obóz, podczas których dzielili się swoimi doświadczeniami, refleksjami i wspomnieniami z minionych dni. Była to także okazja do wymiany pomysłów i utrwalenia zdobytych umiejętności artystycznych i kulinarnych, co pozwoliło każdemu uczestnikowi poczuć, jak wiele wspólnie osiągnęli. Na zakończenie czekał na wszystkich ostatni wieczór przy ognisku, wypełniony muzyką i tańcem. Ostatnie warsztaty poprowadził charyzmatyczny artysta Angelo Ciureja wraz z tancerkami Klarą i Otylią z zespołu *Romano Drom*. Ich energia i pasja szybko udzieliły się uczestnikom, którzy ochoczo włączyli się do wspólnego tańca i śpiewu. Kulminacyjnym momentem stało się wzruszające, wspólne wykonanie romskiego hymnu *Gelem, Gelem*, które wywołało poczucie jedności i dumy z własnych korzeni. Po kolacji przy ognisku rozmowy, śmiech i wymiana kontaktów trwały jeszcze długo w noc, pieczętując tym przyjaźnie zawarte podczas tegorocznego, wyjątkowego spotkania.

Pożegnania i nowe początki

Ostatni poranek w Krzyżowej upłynął w spokojnej atmosferze. Po śniadaniu uczestnicy pakowali swoje bagaże, dzielili się wspomnieniami i wymieniali kontakty. Choć nadszedł czas pożegnań, wśród wszystkich dominowało jedno uczucie – wdzięczność za doświadczenie, które umocniło ich tożsamość oraz dało poczucie własnej wartości i wspólnoty przekraczającej granice. Zaopatrzeni w suchy prowiant wyruszyli w drogę powrotną.

Summer Workshop Camp 2025 w Krzyżowej okazał się czymś znacznie więcej niż tylko wakacyjnym spotkaniem młodzieży romskiej. W ciągu sześciu intensywnych dni uczestnicy z Polski, Czech, Słowacji i Węgier

Wspólne przygotowywanie posiłku stało się okazją do nauki, współpracy i dobrej zabawy, a także do odkrywania smaków w atmosferze serdeczności i wzajemnej inspiracji. Fot. Archiwum Fundacji Dom Kultury

stworzyli przestrzeń prawdziwej współpracy, otwartości i wymiany doświadczeń. *„Choć każdy uczestnik przyjechał z innego miejsca, mówił innym językiem i miał inne doświadczenia, to właśnie w Krzyżowej powstała wspólnota. Pozostały po niej zdjęcia, nagrania, nowe kompetencje i przyjaźnie – ale przede wszystkim ciepło i wspomnienia, które na długo zostaną w sercach wszystkich uczestników.”* – podsumowała Justyna Domasłowska Szulc, prezeska Fundacji Dom Kultury. Program warsztatów był bardzo przemyślany i zróżnicowany. Skupiono się zarówno na tożsamości romskiej, jak i na kwestiach globalnych – ochronie środowiska czy zrównoważonym rozwoju. Zajęcia prowadzone przez takich ekspertów jak Monika Szewczyk pozwoliły młodym ludziom odkrywać własne korzenie i zrozumieć, że pielęgnowanie kultury romskiej może iść w parze z nowoczesnym spojrzeniem na świat. Szczególne znaczenie miał storytelling, który uświadomił uczestnikom, jak wielką rolę w podtrzymywaniu tradycji odgrywa sztuka opowiadania historii. Dla wielu młodych była to pierwsza okazja, by publicznie podzielić się rodzinnymi opowieściami, wyrazić emo-

cje i nazwać swoją dumę z pochodzenia. Elementy integracyjne, takie jak gotowanie, śpiewanie i gry terenowe, nie tylko wprowadzały atmosferę zabawy, ale uczyły współpracy, odpowiedzialności i wzajemnego szacunku. Wspólne przygotowywanie posiłków czy tworzenie teledysku w języku romskim stało się naturalnym sposobem na przełamywanie wszelkich barier i budowanie relacji wykraczających poza granice rodzimych krajów i tym samym niwelując ograniczenia terytorialne, które otworzą w przyszłości przed młodzieżą bramy ich rozwoju osobistego i edukacyjnego.

Efekty obozu są wielowymiarowe. Po pierwsze, uczestnicy wyjechali z konkretną wiedzą na temat swojej kultury i języka. Po drugie, zdobyli nowe umiejętności społeczne: pewność w publicznych wystąpieniach, zdolność pracy w grupie, otwartość na różnorodność. Po trzecie, nawiązali trwałe przyjaźnie – kontakty, które mogą przerodzić się w przyszłości we współpracę między organizacjami romskimi z różnych krajów. Najważniejsze jednak, że Summer Workshop Camp 2025 pozwoliło młodym ludziom poczuć dumę z własnej tożsamości. Wielu z nich podkreślało,

że dzięki tej inicjatywie przestali wstydić się swoich korzeni, a świadomość bogactwa romskiej kultury stała się dla nich źródłem siły. Wspomnienia z Krzyżowej – zdjęcia, nagrania, zdobyte kompetencje i przede wszystkim spotkanie bratnich dusz, pozostaną z uczestnikami na długo, inspirując ich do dalszego rozwoju i aktywności w swoich lokalnych środowiskach.

Agnieszka Grzelak, Anna Szymańska

Zachęcamy do odwiedzenia strony Summer Workshop Camp 2025 w Krzyżowej: <https://fundacjadowalkultury.pl/summer-workshop-camp-krzyzowa-2025/>

supported by
Visegrad Fund
Projekt został zrealizowany dzięki wsparciu International Visegrad Fund

Zjazd w Krzyżowej okazał się czymś znacznie więcej niż tylko wakacyjnym spotkaniem młodzieży romskiej. Uczestnicy z Polski, Czech, Słowacji i Węgier stworzyli przestrzeń prawdziwej współpracy, otwartości i wymiany doświadczeń. Fot. Archiwum Fundacji Dom Kultury

Projekty realizowane w 2025 roku

Rok kontynuacji stawiania na edukację oraz podtrzymywanie romskiej tożsamości i kultury

W mijającym roku Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku z powodzeniem kontynuował wieloletnią realizację swoich kluczowych działań, koncentrując się na edukacji, ochronie tożsamości, promocji kultury i integracji społecznej. Projekty te mają na celu kompleksowe wsparcie społeczności romskiej w Polsce oraz budowanie bardziej włączającego społeczeństwa, w którym Romowie mogą pełniej uczestniczyć w życiu publicznym, społecznym i kulturalnym.

Anna Szymańska

Potrzeba realizacji zadań na rzecz społeczności romskiej w Polsce jest wciąż mocno widoczna. Pomocną ręką jest w tym przypadku kolejna edycja ogólnokrajowego rządowego programu romskiego, w ramach którego realizowaliśmy zadania we wszystkich jego edycjach. Projekty, których realizacji się podejmujemy, zawsze mają na celu ochronę, wspieranie i rozwój romskiego dziedzictwa kulturowego oraz wsparcie na drodze edukacyjnej. To dla nas dwa najważniejsze priorytety, które wymagają równoległych działań. Edukacja jest bowiem jedną z najważniejszych rzeczy, która umożliwia dzieciom dobry start w dorosłe życie, ale także zachowanie i dalsze wspieranie romskiego dziedzictwa kulturowego. Te dwa obszary nierozdzielnie spięte z integracją, mogą być skutecznym narzędziem w walce z dyskryminacją i antycyganizmem. Nasze inicjatywy przynoszą konkretne rezultaty i długofalowe efekty, koncentrują się na wzmacnianiu społeczności romskiej od wewnątrz poprzez edukację i kulturę, a na zewnątrz poprzez budowanie mostów dialogu i integracji ze społeczeństwem większościowym.

Wydawanie gazety *Romano Atmo*

Dwumiesięcznik, który mamy przyjemność tworzyć dla Was już od 20 lat, jest dla nas szczególnym projektem. W tym roku ponownie wydaliśmy 6 numerów, dobijając do 120 łącznie. Historia, romska tożsamość

i dziedzictwo kulturowe z jednej strony, a edukacja, zwalczanie stereotypów i walka z antycyganizmem z drugiej, to fundamentalne kwestie w artykułach i wywiadach *Romano Atmo*. Na naszych łamach przedstawiamy ważne wydarzenia kulturalne, przypominamy o sprawach związanych z trudnymi dziejami Romów, dbamy o pamięć historyczną. Regularnie relacjonujemy rocznice i obchody kluczowych dat dla naszej społeczności. Stale opisujemy wielkie sukcesy i osiągnięcia romskiej młodzieży, twórców, artystów oraz poważanych osób. Takie były właśnie główne założenia od samego początku czasopisma i tego się trzymamy. Publikowanie treści w języku romskim jest wyrazem troski o nasz język i stanowi element jego promocji, umożliwiając osobom z naszej społeczności lekturę w ich języku. *Romano Atmo* skierowane jest zarówno do Romów, jak i do społeczeństwa większościowego, osób zainteresowanych poznaniem naszej bogatej kultury, docenieniem jej piękna i spojrzeniem na Romów nie przez pryzmat krzywdzących stereotypów.

Kompleksowe utrzymanie biura

Fundamentalną kwestią, umożliwiającą nie tylko realizację wszystkich tutaj wymienionych projektów, ale również całości zadań statutowych w działaniach na rzecz społeczności romskiej, jest finansowanie funkcjonowania naszego biura. Siedziba stowarzyszenia mieści się w centrum Szczecinka, a jej budynek cechuje przestronność,

dzięki czemu mieści zarówno redakcję *Romano Atmo*, świetlicę integracyjną dla dzieci, jak i część administracyjną z sekretariatem włącznie, a także biuro, archiwum i bibliotekę Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu. Jest to dogodne miejsce sprzyjające sprawnemu funkcjonowaniu romskiego stowarzyszenia, które może produktywnie koordynować swoje zadania związane z realizacją wszystkich podjętych projektów oraz zapewnić profesjonalną obsługę administracyjną. Wszystko to umożliwia kompleksowe wyposażenie biura oraz świetlicy we wszystkie akcesoria i materiały, będące niezbędnymi narzędziami do wykonania podejmowanych zadań. Dzięki finansowaniu z dotacji, jedyne romskie stowarzyszenie, posiadające status organizacji pożytku publicznego, jest w stanie utrzymać zagospodarowane pomieszczenia tak, aby były optymalnym miejscem pracy na rzecz romskiej mniejszości etnicznej.

Realizacja tych dwóch, wyżej wymienionych zadań w 2025 roku była możliwa dzięki wsparciu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, uzyskanemu w ramach dotacji na realizację zadań mających na celu ochronę, zachowanie i rozwój tożsamości kulturowej mniejszości narodowych i etnicznych oraz zachowanie i rozwój języka regionalnego.

 Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

W tym roku asystentki edukacji romskiej ponownie zorganizowały wycieczki wakacyjne dla dzieci pochodzenia romskiego, ukraińskiego oraz ze społeczeństwa większościowego, uczęszczających na Świetlicę integracyjną *Stoneczko*, działającą przy Związku Romów Polskich. Fot. ZRP

W ramach projektu *Rozwijanie zainteresowań i umiejętności dzieci i młodzieży romskiej* zorganizowane zostały zajęcia dotyczące tworzenia bombek wraz z konkursem z nagrodami oraz edukacyjna wycieczka do fabryki bombek, na której gościła również pani Nelli Kopańska, Pełnomocnik Wojewody Zachodniopomorskiego do spraw Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Fot. ZRP

Stypendia

Wsparcie finansowe w drodze edukacyjnej i dydaktycznej, w szczególności dla dzieci romskich, ale również dla młodzieży i osób dorosłych, ma kluczowe znaczenie pod względem wyrównania szans zdobywania wiedzy i umiejętności oraz uczestnictwie w rynku pracy. Dlatego realizacja programów stypendialnych dla uczniów szkół ponadpodstawowych oraz studentów pochodzenia romskiego jest jedną z najważniejszych części naszej pracy. O stypendia mogą ubiegać się obywatele polscy pochodzenia romskiego, którzy są zameldowani i przebywają na terenie Polski. Przyznawane są one uczniom uczęszczającym do szkół ponadpodstawowych (liceum, technikum, szkoła zawodowa, szkoła publiczna i niepubliczna z uprawnieniami szkół publicznych) oraz osobom, którzy studiują na uczelniach oraz uczą się w kolegiach nauczycielskich, nauczycielskich kolegiach językowych, czy kolegiach pracowników służb społecznych – zarówno podczas pierwszego, jak i drugiego stopnia studiów, oraz studenci realizujący studia doktoranckie. Dla ich otrzymania nie ma znaczenia wiek ani status materialny osoby aplikującej, a wysokość stypendium zależy od uzyskanej liczby punktów, którą otrzyma dany aplikant. Ustalana jest według tabeli punktacyjnej oraz osiągniętej średniej ocen. Decyzje podejmowane są w ramach komisji stypendialnych organizowanych przez MSWiA. Budujący jest fakt, że nazwiska z listy osób ubiegających się wcześniej o stypendium dla uczniów szkół ponadpodstawowych, w kolejnych latach pojawiają się na liście wnioskujących o stypendium dla studentów. Dowodzi to, że taka pomoc jest potrzebna i ma wymierne efekty, a wykształcenie staje się dla młodzieży romskiej najlepszą formą inwestycji w siebie.

Zadania zostały sfinansowane z dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w ramach *Programu integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030*

Utrzymanie świetlicy integracyjnej

Świetlica integracyjna *Słoneczko* działająca przy naszym stowarzyszeniu, jest ważnym miejscem służącym wsparciu dzieci i rodziców na drodze ich edukacji i rozwoju. To również miejsce, gdzie mogą się spotykać i spędzać razem czas dzieci i młodzież pochodzenia romskiego, ukraińskiego oraz ze społeczeństwa większościowego. Podczas pobytu w świetlicy dziećmi opiekują się asystentki edukacji romskiej, które wspierają je w odrabianiu lekcji i pomagają w rozumieniu bieżącego materiału szkolnego. Asystentki wspomagają także rodziców podczas spotkań z nimi, podkreślając mocne strony dziecka, jego umiejętności i sukcesy, tak aby utwierdzić rodziców w dostrzeżeniu potencjału rozwoju edukacyjnego ich dzieci. Poza tym świetlica, to nie tylko nauka, ale i miejsce odpoczynku i kreatywnej rozrywki. Każde dziecko może tam rozwijać swoje pasje i zainteresowania, korzystając z wyposażenia świetlicy. Dzieci mają swobodny dostęp do wszelkiego rodzaju gier planszowych, puzzli oraz komputera, dzięki któremu uczą się jego prawidłowej obsługi, poznają przydatne programy, a także zasady bezpiecznego korzystania z internetu. W ramach zajęć dzieci poznają też historię i dziedzictwo kulturowe Romów, korzystają z bogatej biblioteki, uczą się postaw tolerancyjnych oraz zasad współżycia społecznego z poszanowaniem odrębności kulturowych. Zajęcia proponowane dzieciom, uwzględniają ich zainteresowania i możliwości. Poza zajęciami grupowymi, każde dziecko może liczyć również na pracę indywidualną, w zależności od zaistniałej potrzeby.

Edukacja przedszkolna dzieci romskich

Edukacja przedszkolna dzieci romskich jest elementem stanowiącym fundament dla przyszłego rozwoju i integracji społecznej. Udział w systemie edukacji już na najwcześniejszym etapie, pomaga dzieciom rozwijać umiejętności językowe, społeczne i poznawcze, które są niezbędne w dalszych etapach nauki. Wśród społeczności romskiej często występującym zjawiskiem jest sytuacja, że dziecko do osiągnięcia wieku obowiązku szkolnego pozostaje w domu pod opieką matki, co powoduje ograniczenie

kontaktów z rówieśnikami, a matka pozostaje bierna zawodowo. Dlatego, aby wesprzeć matki w opiece nad dziećmi, zachęcić do korzystania z przedszkola i podjęcia pracy, stowarzyszenie od lat realizuje projekt, dzięki któremu rodzice są wspierani w ponoszeniu opłat za przedszkole. Wysokość takich opłat stanowi najczęstszy powód, przez który rodzice nie decydują się na zapisanie dziecka do przedszkola. Ta forma wsparcia sprawia, że rodzice chętniej i częściej pozostają aktywni zawodowo, a dzieci rozwijają się w środowisku rówieśniczym, nie separując się od niego oraz przygotowują się do podjęcia obowiązku szkolnego. To właśnie te kroki pokierują dalszymi losami na ścieżce edukacyjnej oraz życia w społeczeństwie.

Rozwijanie zainteresowań i umiejętności dzieci i młodzieży romskiej

Możliwość rozwijania własnych umiejętności i zainteresowań jest dla dzieci bezcenna. Niestety, większość dzieci romskich ma utrudniony dostęp do takich form spędzania wolnego czasu. Przyczyny takiego stanu rzeczy są różne. Dlatego umożliwienie dzieciom romskim realizacji ich zainteresowań oraz rozwijanie umiejętności w ramach zajęć dodatkowych jest istotnym elementem inwestycji w ich rozwój, edukację, a także zwykłą, codzienną radość. Realizacja dziecięcych pasji daje mnóstwo radości, kształtuje w dzieciach pozytywną samoocenę oraz wspiera w budowaniu relacji rówieśniczych. Dzięki realizacji zadania podopieczni mieli możliwość uczestniczyć w warsztatach o tradycjach i obyczajach świątecznych, a przede wszystkim o kulturze bombki i jej znaczeniu w społeczeństwie. Podsumowaniem zajęć było zorganizowanie konkursu z nagrodami na wykonanie najładniejszej bombki świątecznej oraz edukacyjna wycieczka do fabryki bombek.

Realizacja tych zadań była możliwa dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w ramach *Programu integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030*

Edukacyjne warsztaty z kulturą i językiem romskim